

2013

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԹՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՅԱՆ

Ը. ՏԱՐԻ 1934

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԿԱՆԻ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Ներկայիս համար մանաւանդ, շատ կը վախճանք որ դադրած ըլլայ այլ ևս իր արժէքն ունենալէ այն դատումը՝ զոր օտարները, մինչև կէս դար առաջ, կ'ընէին յաճախ մեր մասին, իրեւ կրօնական ժողովուրդ մը մատնանշելով զմեզ։

Այդ կարծիքը, որմէ ամէնքս ալ ակորժ կը զգայինք դեռ այդ երջանիկ օրերուն, այսօր առ առաւելն կրնայ նշանակել սա իրողութիւնը միայն թէ մեր քաղաքական ինքնութիւնը եւ ընկերային կարգ մը առաւելութիւնները կորսնցնելէ վերջ՝ մենք սկսած ենք ապրիլ կրօնական տարազի մը տակ միայն, մեր դարաւոր զոյւթիւնը պատաստելով եկեղեցական զրութեան մը հովանիին ներքեւ։

Դժուարին չէ սակայն վերահասու ըլլալ թէ, այդ վերջին հանգամանքը իբր ճշմարիտ՝ այսինքն իբր իրական ընդունելով հանգերձ — ինչպէս է անտարակոյս — դարձեալ արդարացած չըլլար այդ կոչումը մեր վրայ, որ է ըսել թէ «կրօնական» մակդիրը ստորոգելիի մը հարադատութեամբ ընդխառնուած չ'ըլլար մեր ազգային նկարագիրին, եթէ ուրիշ կերպով իսկապէս արժեցուցած չըլլանք զայն մեր կեանքին մէջ. ընդհակառակն կրօնական հանգամանքը զորձաժամ կ'ըլլանք լոկ իրեւ քաղաքական պիտակ, իբր պահպանակ միայն, անոր մէջ՝ այսպէս կամ այնպէս՝ կորուստէ փրկելու համար չմոռցուելիք անցեալի մը փշրանքները։

Արդ, այլ է տեւել միայն՝ կրօնքի անուան տակ, և այլ՝ ապրիլ կրօնական կեանքով։ Առաջինը չորս պատի մէջ փակուած՝ խցուած թանգարանական վիճակ մըն է միայն, մինչ երկրորդը դէպի լայն հորիզոններ բացուող կենսունակութեան զրուականն ունի իր մէջ։

Մանրամասնութեանց չենք հետամտիր հոս, ճշգրտու համար թէ ի՞նչ չափով եւ ի՞նչպիսի պայմաններու մէջ կրնանք մեզի վերագրել այդ երկու վիճակներէն մին կամ միւսը. ու կը բաւականանանք զիտել տալով միայն որ եթէ ազգի մը զրականութեան ներկայացուցած ընդհանուր կերպարանքէն կամ նկարագիրէն ներքի է հետեւցնել անոր մէջ ապրուած կեանքին բնութիւնը կամ դիմագիծը, բաւական շուտրումի պիտի մատնուէր մեր մտածումը, պատասխանելու համար

սա հարցումին թէ կա՞յ միթէ այսօր մեր մէջ կրօնական կեանք, այդ գաղափարին լայն և լաւազոյն տուածովը :

Մեծ հարցանիշը, նման մեծ ծովերու ժայռուտ ավափաներու ծանծաղուտքին մէջ շարժուկոծուող փոսփորափայլ լապտերին, պիտի տարուբերուէր իր շուրջը ցանուած կախման կէտերուն մէջ . . .

Թո՛ղ Հիշեցնեն մեզի՝ թիւր հազարաւոր գմբէթներուն, որոնք տակաւին մինչև քանի մը տարիներ առաջ կը բարձրանային մեր ընաշխարհին կամ հայաբնակ վայրերու մէջ . ո՛չ ալ անոնց՝ որոնք ամէն տարի ահա դէպի երկինք կը ցցեն իրենց խաչին սլաքը, Սփիւռքի այս կամ այն բեկորներուն վրայ : Մի միայն տաճարներու թիւէն, անոնց հազցուած կրօնական գեղարուեստէն, կամ նոյն իսկ անոնցմէ շատերուն մաշած սեմերէն՝ ուղիղ բանը պիտի չկարենար հետեցնել ճիշդ եզրակացութիւն մը հաւատքի կամ կրօնական կեանքի էութեան մասին : Վասնզի, երբ հարցը հոգեկան է, կամ զուտ գաղափարական բնոյթ ունի՝ թիւերու վիճակագրութիւնը յաճախ կրնայ պատրանքի ենթարկել համոզումը :

Մեր մտածումէն հեռու է անշուշտ ըսել թէ կրօնական կեանքին մէջ մեծ արժէք մը չեն ներկայացներ նուիրական յարկերը, որոնք հասարակաց երկրպագութեան հաւաքարանն են հաւատացեալներուն, ծէսը՝ որ միատիբական թովչութեամբ մը կը պարուրէ յաճախ հաւատքին տենդը, և վերջապէս բարեպաշտութիւնը՝ որ կրօնքի խորհուրդին բարձրացումն է երկրէ երկինք և ծաւալումը՝ սիրտէ սիրտ : Ոչ . կ'ընդունինք թէ անհրաժեշտ են ատո՛նք ալ, բայց կը սնդենք թէ անհրաժեշտազոյն է բուն հոգևոր կեանքը մանաւանդ . ներքին ոյժի փոխուած հաւատքի այն մաքուր և հզօր շունչը՝ որ անհատները պարկեշտ և բարի կ'ընէ, և ժողովուրդներուն կուտայ՝ առտնին, ընկերային և հասարակական կեանքի մէջ ողջախոն և խաղաղ բարքի քաղցրութիւնը, և իմացական կեանքի մէջ՝ լրջօրէն զիտնամիտ և յառաջագիմական ձգտումներու խոյանքը :

Օրինակի մը պատկերովը բացատրելով մեր միտքը, Հաւատքը, երբ դեռ նիւթական արտայայտութեանց մէջ է միայն որ կը զգացնէ ինքզինքը, ջերմութեան այն աստիճանն է, որ օ՛ղը միայն, կամ, առ առաւելն, ջուրը կը տաքցընէ, և որ իսկապէս կենսատու և արգասաւորող զօրութիւն մը կը դառնայ, երբ զարնանավերջի արևին պէս կ'իջնէ հողին մէջ, բարոյական կեանքին ներքին խաւերուն մէջ, ուր կը պահուին հոգեկան կեանքին աղբերակները : Այն ատե՛ն է որ կրօնքը ստուգապէս շինիչ զօրութեան մը կը վերածուի, ու կ'արտայայտուի նաև զրակաւնութեան մէջ . վասնզի զրակաւնութիւնն է ժողովուրդի մը հոգեկան և բարոյական կեանքին հայելին, անոր ներքին ապրումներուն ցոլացուցիչ տեսարանը . հետևաբար, այս տրամախոհութեամբ, համայնքի մը կեանքին մէջ կրօնական զրակաւնութիւն չլինելէն կարելի է եզրակացնել թէ հոն չկայ նաև կրօնական կեանք, այս գաղափարին խորագոյն հասկցողութեամբը :

Այդ կեանքը, կրօնական այդ կեանքը, լիուրի գոյութիւն ունեցած է մեր մէջ, մեր պատմական գոյութեան նախկին շրջաններուն, քրիստոնէական կրօնի մեր մէջ քարոզուելէն անմիջապէս ետքը, և անկէ վերջը շարունակաբար, երբ դեռ աշխարհի վրայ կը ճանչցուէինք իբրև քաղաքական ազգ ևս : Մեր կրօնքը՝ Աւետարանն՝ էր որ, Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, մեզի կուտար կարգի և կանոնաւորութեան, քաջութեան և կորովի, լոյսի և յառաջդիմութեան, իրաւունքի և նախանձախնդրութեան, պար-

ասականութեան և պատուոյ զգացման, բարոյականի և ընկերականութեան դաստիարակութիւնը. կրօնքն էր խորիխը մեր քաղաքական և հասարակական կեանքին. և ասիկա՝ ոչ թէ — ինչպէս ճիշդ կ'ընեն երբեմն ոմանք հաստատելու — որովհետեւ թիւով և աշխարհադրական ծաւալով փոքրիկ ազգ մը եղած ենք սկիզբէն, այլ որովհետեւ մեծ ազգերուն, այսինքն քաղաքական և քաղաքակրթական բարձրագոյն աստիճաններուն վրայ ապրած ժողովուրդներուն կեանքին մէջ եւս կրօնքը եղած է միշտ կենսունակութեան մեծ օրէնքը: Շօշափելի իրականութիւն մըն է այս՝ ոչ միայն բրիտոնէական այլ նոյն իսկ նախաբրիտոնէական ժամանակներու մարդկութեան համար: Հին Ասորեստանեայց, Բաբելացոց, Եգիպտացոց, Հնդկիներու, Չիններու, Ճափոններու, Պարսից, Կայն, քաղաքական և քաղաքակրթական կեանքը կրօնքէն կ'առնուէր միշտ իր ոյժը. Հռոմ, որ ի վերջոյ կայսեր աստուածացումին յանգեցուց իշխանութեան հեղինակութիւնը, շուտով պաշտպան կանգնեցաւ նաեւ քրիստոնէութեան եւ պետականացուց զայն, երբ տեսաւ անոր բարոյական անդիմադրելի զօրութիւնը: Քաղաքակրթուած հին ազգերուն մէջ Ֆոնաստան միայն այդ տեսակէտով չի կրցաւ օգտագործել իր կրօնը, վասնզի շատոնց կորսնցուցած էր ան իր բարոյական արժէքը՝ առասպելական միթաքանութեան եւ իմաստասիրական վերացականութեանց մէջ: Պէտք չենք տեսներ ակնարկելու նոյն իսկ՝ անհամեմատէն բարձր դերին, զոր քրիստոնէական կրօնը կատարեց յետոյ, հետզհետէ, ամբողջ Միջին դարու, Վերածնութեան եւ արդի ժամանակաց շրջաններու պետական եւ ժողովրդական կազմակերպութեանց մէջ, Բելգանդական, Կարլովինկեան կայսրութեանց օրով, և յետոյ անոնց կոտորակումներէն ձևացած նոր և մեծ կառավարութեանց վերակազմութեան և ուժեղացման գործին մէջ, մինչև Ամերիկեան մեծագոյն Հասարակապետութիւնը:

Այդ բոլոր ազգերն ու ժողովուրդները, իրենց ամբողջ գոյութեան ընթացքին ծնունդ տուին միշտ կրօնական հսկայ զրականութեանց, որոնք ուղիղ կը համեմատէին իրենց մէջ զոյաւորուած եւ յառաջացած կրօնական կեանքին, աստիճանաշարին ըլլալով նոյն ատեն այլապէս հոյակապ և բազմադիմի այն ընդունակութիւններուն, որոնք հետզհետէ կը յայտնուէին իրենց մէջ՝ հոգեկան, իմացական, բարոյական, գիտական և այլ ուղղութիւններով:

Միևնոյն երևոյթն է որ պատահեցաւ մեր մէջ. ճիշդ այդ պատճառաւ է որ, ինչպէս ըսինք, մեր գոյութեան նախագոյն շրջաններուն կրցանք ունենալ կրօնական լեցունիկ և առողջ զրականութիւն մը, հարազատ և կենդանի արտայայտութիւնը մեր ազգային և կրօնական գիտակցութեան: Կրօնական այդ գրականութիւնն էր որ, թէև հետզհետէ չիձանուտ նուազումներով, բայց հինէն ի վեր իր մէջ պահեստի մնացած զօրութեան մը վերբերումներով, շարունակուեցաւ՝ մինչև ներկայէս իբր կէս դար առաջ, այս կամ այն չափով տաքցնելով և ոգևորելով ազգին բազում կողմերով ինչպէս ջլատած ներքին կեանքը, ի վերջոյ յանգելու համար այժմեան տխուր կացութեան, որ եթէ բոլորովին չի մարեց լոյսը և չ'սպառեց զայն սնուցանող կանխեղին իւզը, ցաւազին աստիճանի մը վրայ իջեցուց զայն, առկայժ փալիլումի մը վերածելով ամբողջ ազգի մը հոգին պայծառացնող երբեմնի այն զեղեցիկ ջահաւորումը:

Իրողութիւն մըն է ասիկա, որուն հակառակը կարելի չէ հաստատել —

Տրամադրած հոգևով անշուշտ, բայց անվարան պարտինք յայտարարել թէ այսօր չունինք մենք կրօնական զրականութիւն, այդ զաղափարին լուրջ ըմբռնումովք. ու ատիկա մեզի համար կը նշանակէ սա՛ միայն թէ՛ կրօնական կեանքը եթէ հիմնովին չէ դադրած մեր մէջ, կանգ առած է սակայն անելի մը առջև, ինչ որ գրեթէ նոյն բանն է իրականութեան մէջ:

Երբ կրօնքը կը դադրի խօսուն զօրութիւն մը լինելէ՝ մերինն նման այլապէս տկար ժողովուրդի մը կեանքին մէջ մանաւանդ, ամէն օր անդունդ մըն է որ կը պեղուի հոն. կը փրթին՝ կը խզուին դատումին և տրամախօնումին կապերը, որոնք ամփոփուած լրջութեան մէջ կը պահեն անհատներու և համայնքներու իմացական կեանքը. ազատութեան ազնիւ տենչը կը փոխուի սանձարձակութեան խօլ կիրքի. շտարումի կը մատնուի բարոյականը. կը քայքայուի ամէն ինչ. խելառ հովեր կը սկսին հողմակոծել զինքը ամէն կողմերէ. վասնզի պահպանողականութիւնը, ժողովուրդներու զոյութեան ամենէն ամուր անդ կուռանը, որ անցնող և զօլիք սերունդներն իրարու շաղկապող անվկանդ ոյժն է, կը փշրուի՝ կ'ոչնչանայ, քանի որ կրօնքն է գերազանց այն ազդակը, որ կը գոյաւորէ և իր ընտանիքն ընթացքին մէջ կը կանոնաւորէ զայն, թոյլ չտալով հանդերձ որ տկուած և յետադիմական զօրութեան մը փոխարկուի անիկա:

Տկար է այսօր մեր մէջ կրօնական զրականութիւնը, վասնզի վատուած է մեր կրօնական կեանքն ինքնին:

Պէ՛տք է թողուլ իրերը՝ իրենց այդ վիճակին մէջ. ահա հարց մը, սուր ու դժնեայ խնդիր, որուն առջևէն ո՛չ ներելի է և ո՛չ կարելի՝ անտարբեր հոգւով անցնիլ:

★ ★ ★

ՀԱՒԱՑՊԻ ԵՒ ՄՏԱԽՄԱՆ ՑՈՒՊԵՐ

Մենութիւնը վայելելու համար, պէտք է դուրս ելնել ոչ միայն մարդերու ընկերութենէն, այլ տուներու ներսէն: Եթէ կը կարգամ, եթէ կը գրեմ, մինակ չեմ, նոյն իսկ երբ ոչ ոք ըլլայ քովս՝ կ'սեղէ՞ք միայնակ ըլլալ. աչքերնիդ դէպի աստղերը բարձրացուցէք: Երկնային մարմիններէն իջնող հառապայթները պիտի բարձրացնեն ձեր տեսակը գոեհիլ իրերէն՝ գեր ի վեր: Կարելի պիտի ըլլար հաւատալ թէ թափանցկութիւնը տրուած է մթնոլորտին որպէսզի մարդը, աստղերուն տեսարանովը, շարունակական յարաբերութեան մէջ ըլլայ վսեմին հետ:

* * *

Մենք մեր դէմքը կրնանք տեսնել զայն մեզի ցլացնող ուրիշ մարմինի մը մէջ միայն. միեւնոյն կերպով, որպէսզի մեր հոգին ինքզինքը զգայ ու ճանչնայ, պէտք է որ ուրիշ հոգի մը իրեն հազարգէ անկէ՝ ընդունած իր տպաւորութիւնը: — Ահա թէ ինչո՞ւ համար պիտի հանդուրժէինք բոլոր չարիքներուն՝ քան բացարձակ և յաւերժական մենութեան մը: Ահա՛ թէ ինչո՞ւ համար պիտի խոյս տայինք բոլոր դիւթական պարտեզներէն, որոնց մէջ պիտի գտնէինք բոլոր ըզձալի բաները, բացի մեր նմաններուն ընկերութենէն:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԳՈՐԾԻՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՈՒՄԸ

Գ. ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐՋԱՆ. ՓԻԼՈՊՊԵԱՆ ԿԵՍԱՐԻԱՅԷՆ
ՄԻՆՁԵՒ ՂԱՋԱՐՈՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Ետ. Սիոն 1934, էջ 171 էջ)

Յովհ. Ժ. 22 էն անդին, պատմութիւնը մէկ ուսումնով կ'անցնի երկու ամիսներու վրայէն և յանկարծ կը փոխադրէ զմեզ նաւակատեսաց տօնին, որ Գեկտեմբեր ամսոյ մէջ կը կատարուէր, ի յիշատակ սրբազործութեան տաճարին, զոր պղծած էր Անտիոքոս Եպիփան: Անկէ վերջ Յիսուս Պէրէա կ'երթայ, ու պատմութիւնը կը մտնէ հնազոյն վաւերագիրներու հետ զուգահեռական իր ընթացքին մէջ (Մաթ. ԺԺ. 1. Մրկ. Ժ. 1, Ղկս. ԺԺ. 31 և հետ. Յովհ. Ժ. 40): Բայց այս իրողութիւնը մեզ կը տանի արդէն զրուած հարցին: Ի՞նչպէս յովհաննէսեան բնագրին մէջ մտցնել հիսուսի Գալիլիայէն ելնել երթալը, զոր համատեսականները այնքան հանդիսաւոր կերպով կը պատմեն (Ղկս. Ժ. 51): Ինչպէս տեսանք, ասիկա պէտք է պատահած ըլլայ Տաղաւարահարաց տօնէն ետքը, որուն սկիզբները Յիսուս տակաւին իր ընտանեկան յարկին մէջ կը գտնուէր: Միւս կողմէ հիւսիսի գաւառէն վերջնական մեկնումը չի կրնար զրուիլ նաւակատեսաց տօնէն ետքը, երբ Տէրը սակայն Պէրէա քառուեցաւ, ուր և մնաց այդ ատենէն սկսեալ մինչև վերջը: Ստոյգ թուականը ուրեմն երկուքին մէջտեղն է. Տաղաւարահարացէն ետքը և նաւակատեքէն առաջ է որ Տէրը կարճ ատենի մը համար Գալիլիա գալով՝ յետոյ անկէ կը մեկնի ընդ միշտ: Տեղեկանալով թէ Երուսաղէմի մէջ, մէկ կողմէ ժողովուրդը (Յովհ. է. 30, 44, Բ. 59) և միւս կողմէ զլիաւորները (է. 32, 45, Ժ. 34), իր կեանքին ղէմ ի՞նչպէս դաւ կը նւիրեն, Յիսուս, չուզելով որ իր գործունէութիւնը ժամանակէն առաջ յանկարծօրէն իր վերջաւորութեանը յանգի (Յովհ. Զ. 6-8), իր բնակավայր երկիրը կը դառնայ, բայց քիչ յետոյ անմիջապէս մեկ-

նելու համար անկէ: Գիտէ թէ մօտ է իր ավերացուելուն ժամը, հազիւ քանի մը ամիսներ կը բաժնեն զինքը իր չարչարանքի Զատիկէն. այն ատեն տեղի կ'ունենայ իսպառ մեկնումը, որուն կարեւորութիւնը նշանակուած է երրորդ աւետարանին մէջ, և զոր միւս երկու համատեսականները անցողաբար կը ցուցնեն:

Եւ սակայն այս ճամբորդութիւնն ալ, արագ ուղեւորութիւն մ'ըլլալէ աւելի, աւետարանչական զործ մըն է զարծեալ, ընդհատուած՝ յերուսաղէմ բնակութեամբ մը, որուն հետ կապ ունեցող քանի մը պարագաներ իր և փակագծի մէջ կը յիշուին, Փրկչին զործունէութեան այս ժամանակաշրջանին ամբողջական շարժումը Ղուկասու աւետարանին մէջ յառաջ բերուած ըլլալով: Ըստ այս պատմութեան, Յիսուս, Գալիլիան ընդ միշտ թողած աւտեն, իր գործին նոր ընդարձակում մը կուտայ՝ Եթանասուն և երկուքը զրկելով (Ղուկ. Ժ. 1 և հետ.): մինչդեռ միւս կողմէ անէծքի կ'ենթարկէ Քորնաղիսի և Բեթսայիտայի ըմբոստ քաղաքները: Աշխարհային իմաստութեան գէմ հանելով աւետարանի սկզբունքները, Տէրը կը պնդէ երկրաւոր ինչքերէ հրաժարումին վրայ, զայն ներկայացնելով իբրեւ անհրաժեշտ պայման Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ մտնելու (ԺԵ. 13-34): Այդ բախտորոշ ժամուն, երբ վերահաս է հանգոյցին պարզումը, Քրիստոսի աշակերտները պէտք է անվերապահօրէն ապրին ի խնդրի՝ յաւիտենական դանձին միայն. այս պատճառաւ, Յիսուս բուն կերպով և քանիցս անգամներ խիստ կ'արտայայտուի ագահութեան ղէմ (ԺԵ. 17-21, 33, 34, ԺԶ. 1-13): Ուսուցումներու այս կարգին է որ կը կցուի անգութ հարուստին առակը (ԺԶ. 19-31), որուն դատապարտութեան պատճառը ոչ թէ անոր հարուստ ըլլալն է, այլ կեանքի վայելքներուն մէջ կարծրացած լինիլը, Տէրջը բարեգթութեան կոչումներուն անխող ըլլալու չափ:

Այս ժամանակաշրջանին ալ, փրկութեան վարդապետութիւնը յառաջ կը բերուի մասնաւոր և տեղական որ և է սեղմումէ զիրոյն ձեռք մը տակ: Նախապէս Գալիլիոյ մէջ, Յիսուս Աստուծոյ թագաւորութիւնը նկարագրած էր աւելի իբրեւ ագ-

տուածպետութեան փթթում մը: Ընտրեալ ժողովուրդին առանձնաշնորհումները առաջին գիծի վրայ և որոշ ու գրեթէ բացայայտ կերպով կ'երևէին. Հեթանոսաց փրկութիւնը եթէ հերքուած չէր բայց գէթ ստուերի մէջ թողուած էր: Հիմակ սակայն որ իսրայէլեան անհաւատութիւնը ա'լ կասկած չի վերցնէր, Յիսուս, առանց դարձեալ Հրեաներէն բոլորովին հեռանալու, լայնօրէն կը հրապարակէ Աւետարանին տիեզերականութիւնը: Թրթուուն ձայնով մը կը պատմէ Աստուծոյ սիրոյն հրաշալիքները, որոնք ապստամբ տարածին տառապանքներուն կը պատասխանեն. այսպիսի է տիրական նօթը Ղուկասու երեք սքանչելի առակներուն, կորսուած ոչխարի առակին՝ որ մեղաւոր մարդուն թշուառ փրճակը կը ցուցնէ, կորսուած դրամի առակին՝ որ հոգիի մը անհուն արժէքը դուրս կը բերէ, և անառակ որդիին առակին՝ որ անմոռանալի գիծերով կը համառօտէ անկումի և փրկութեան տառամբ:

Փարիսեցիներուն նիւթապաշտութեան դէմ հակադրօրէն՝ Քրիստոս կը պանծացնէ նաև Աստուծոյ թագաւորութեան հոգեւոր նկարագիրը աշխարհի մէջ (Ժէ. 20, 21). բայց այդպէս կ'ընէ յորդորելու համար որ իր աշակերտները արթուն մնան, երբ՝ զոր օրինակ՝ կ'ըսէ առանց թէ իր թագաւորութիւնը յանկարծակի պիտի հասնի (Ժէ. 22-37): Այս նիւթը բնականօրէն կը յիշեցնէ աղօթքը, քանի որ հաւատացեալը միշտ Տէրոջ աղերսելով է որ պիտի կրնայ պատրաստ ըլալ անոր ժամանումին. այս առթիւ Յիսուս կը յանձնարարէ թէ՛ յաւատեութիւն (Ժլ. 1-18), թէ՛ խոնարհութիւն (հ. 9-14)՝ իրեն անհրաժեշտ պայման մեր հայցուածքներուն ընդունելութեան: Մէկ խօսքով, Փրկիչը կը ձառէ բազմազան նիւթերու վրայ, պարզելով իր վարդապետութեան բոլոր հարստութիւնները, վասն զի՝ զինքը մտադրուող զիտումն է զինել զինքը չըջապատողները վերահաս բաժանումի վրդովումներուն դէմ:

Հանգոյցի պարզումին առիթ կ'ըլլայ իրողութիւն մը, որուն կարևորութիւնը բարձրօրէն կը շեշտէ Յովհաննու պատմւածքը: Յիսուս տակաւին Պէրէա էր (Յովհ. Ժ. 40), երբ լուր առաւ հիւանդութեան մասին Ղազարու, որուն երկու քոյրերը,

Մարթա և Մարիամ, ծանօթ են Ղուկասու պատմութեան մէջ ալ (Յովհ. ԺԱ. 3-5, հմտ. Ղկս. Ժ. 38-42): Յիսուս խօսչին ճամբայ կ'ելնէ, ինչպէս խնդրած էին իր բարեկամները, բայց երբ առնոց քով կը հասնի, Ղազարոս մեռած էր արդէն, և չորս օրերէ ի վեր գերեզմանուած (Յովհ. ԺԱ. 4-7, 14-17, 39): Քրիստոս այն տեն յարութիւն առնել կուտայ անոր, հրապարակաւ և անսովոր պայմաններու մէջ: Միջադէպը այնպիսի համեմատութիւններ կ'առնէ, որ Հրէից ժողովը կը դամարուի և, չփոթած՝ չմօրած, կ'որոշէ սպաննել զՅիսուս: Այս միջոցը օրինականացնելու համար քաղաքական ամբաստանութեան վրայ կը հիմնուին: Պետերուն կարծիքով, իրենց դատապարտած անձը վտանգաւոր խռովարար մըն է, և հանրային ապահովութիւնը կը պահանջէ որ մէջտեղէն վերցուի անիկա (ԺԱ. 47-50). դառով ամբարտանեալին անմեղութեան կամ յանցապարտութեան, առով չեն զրազիր բնաւ: Յամենայն դէպս, յատենական վճիռը տրուելէ վերջ, ձերբակալութեան հրաման մը ևս կ'արձակուի Պալլիխացի մարգարէին դէմ (համարք 53, 57):

Դ. ԵՐԴՈՐԴ ԵՐԱՆ. ՅԻՍՈՒՍԻ ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ՝

ԶԱՐԶԱՐԱՆՔԷՆ ԱՌԱՋ

Յիսուս չէր ուզեր, սակայն, որ գողտնարար սպաննէն զինքը՝ ինչպէս արկածախնդիր մը: Երեսօղէմի մէջ պէտք էր մեռնէր անիկա, ամբողջ ժողովուրդին աչքին առջև, Զատիկի հանդիսաւորութեանց մէջ (հմտ. Ա. Կորն. Ը. 7.): Վտանգի ժամը մօտենալուն համեմատութեամբ՝ ո'րքան վճռականութիւն կը ցուցնէ, նոյնքան ալ խոնարհութեամբ կը շարժի ժամանակէն առաջ իր թշնամիներուն ձեռքը չիյնալու համար (հմտ. Յովհ. Ժ. 18): Ուստի, եփրայիմ կը քաշուի, Բեթէլի մօտերը, անտպատին սահմաններուն վրայ, որպէսզի հոն անցնէ աօնէն առաջուան քանի մը շարաթները. յետոյ, գալիլիական կարաւանները կը սկսին հասնիլ, Երեքովի մօտ կ'իջնէ՝ առնոց միանալու համար: Հո'ս կը դնէ համատեսականներու պատմութիւնը չարչարանքի նոր ազդարարութիւն մը (Մտթ. Ի. 17-19, Մրկ. Ժ. 32-34, Ղկս.

ծԼ. 31-34). բայց աշակերտները, բոլորովին զարհուրած, չեն կրնար ըմբռնել այս խօսքերուն իմաստը (Մրկ. Ժ. 32, Ղևս. ժԼ. 34): Սա չափը կրնան կռահել թէ հանգոյցին պարզումը կը մօտենայ. արդէն Մեսիային դահակալութեան գողափարովը լեցուած, անոնք սկսած են վիճիլ թէ Աստուծոյ թաղաւորութեան մէջ որո՞նք նախաթոռ պիտի բաղմին (Մտթ. Ի. 20-28, Մրկ. Ժ. 35-45): Այս խօսակցութեանց վրայ, Յիսուս երիքով կը հասնի՝ մեծ բաղձութենէ շրջապատուած. ասկէ վերջ կուգայ Զաքէոսի դրուադը (Ղևս. ժԺ. 1-10), Բարտիմիոսի բժշկութեան հետ (Մրկ. Ժ. 46-52, Ղևս. ժԼ. 35-43, հմտ. Մտթ. Ի. 29-34), ու քիչ վերջը հանդիսաւոր մուտքը Երուսաղէմ:

Այս վերջին միջադէպը յատուկ է չորս պատմութեանց ևս, սա տարբերութեամբ սակայն որ Յովհաննէս անկէ առաջ կը դնէ Բեթանիոյ ճաշը և այս առթիւ կուտայ ժամանակագրական ծանօթութիւն մը, չորս հարկ է յիշել (Յովհ. ժԲ. 1): Զատիկէն վեց շաբաթ առաջ, այսինքն ուրբաթ իրիկուն, դէպի շաբաթամուտին է որ, կ'ըսէ, Յիսուս Ղազարի աւանը հասաւ. աւանոր եղած ընդունելութիւնը անհամաձայն չէր օրէնքին պարտադրած անաշխատութեան հետ, քանի որ հրամայած էր որ առաջուց պատրաստուին միայն հարկաւոր կերակուրները: Բեթանիոյ այս ճաշը կը յիշեն երկու համատեսականներն ալ (Մտթ. ԻԶ. 6-13, Մրկ. ժԳ. 3-9), որոնք զայն կը դնեն Սիմոն բորսալի մը տան մէջ, մինչդեռ Յովհաննէս զանց կ'ընէ այդ մանրամասնութիւնները, առանց թէ և հերքելու զայն. իրօք աւետարանիչներուն այս առթիւ ունեցած միակ անհամաձայնութիւնը տօնին օրուան մասին է, զոր Մատթէոս և Մարկոս կը կցեն Յուդայի կողմէ Հրէից պետերուն մօտ կատարած ձեռնարկին հետ: Յովհաննէսեան ժամանակագրութիւնը նախամեծար պէտք է համարուի ըստ մեր քննական սկզբունքներուն, այնու զի նոյն աւետարանին պատմութիւնը, որ շատ աւելի բնական շունչով մը կը ստացուի, քանի մը սրտադրաւ զիծերու մէջ կուտայ անձնասիրութեանց զիմադծութիւնը: Այս պատմութեան քննարկու է, զոր օրինակ, որ գիտենք անունը Տի-

բոջ այնքան անձնուէր այն կնոջ, որ օծեց զայն անուշահոտութիւններով. համապարհի սրտառու զործողութիւն՝ որուն մէջ Յիսուս իր գերեզմանին ընծայուած պատիւներուն կանխում մը տեսաւ (Յովհ. ժԲ. 7):

Այդ շաբաթ օրուան վաղորդային, կիրակի, եօթնիկին առաջին օրը, Երուսաղէմ կը մտնէ յաղթանակաւ, թողաւոր հեղ և բարի՝ բաղձութեան հրճուանքի եւ ցնծութեան աղաղակներէն շրջապատուած (Մտթ. ԻԱ. 1-11, Մրկ. Ժ. 1-10, Ղևս. ժԺ. 29-40, Յովհ. ժԲ. 12-16): Պատուով բոլոր քողերը, անիկա կը գործէ որպէս աստուածապետական միտպետ, որ իրեն արժանահատոյց տալիք կ'ընդունի իսրայէլի մեծարանքները (Մտթ. ԻԱ. 15, 16, Ղևս. ժԺ. 39, 40): Ուստի Տէրը ալ պատճառ չունէր վախճալու որ մի՞ գուցէ զինքը իրրեւ երկրաւոր Մեսիա մը համարեն (հմտ. Յովհ. Զ. 15). ո՞չ ապաքէն պետերը ժողովով որոշած էին չարաբանքով պատժել զինքը. ժողովուրդին ծափող շոյններուն գալով, Յիսուս մեծ կարեւորութիւն չէր ընծայեր այս անցաւոր խանդավառութեան: Բայց չէր ուզեր թողուլ իրենները առանց վերջին կոչի մը, որ նոյն ատեն ըլլար վեհագոյն բողոք մը՝ հաստատող աշխարհի վրայ իր թաղաւորութեան իրաւունքներն ու հոգեւոր նկարագիրը: Այսպիսի է ահա, եթէ ընդունուի տաճարէն արտաքսումին համատեսական պատմութեան քննարկութիւնը (Մտթ. ԻԱ. 12, Մրկ. ժԱ. 15-17, Ղևս. ժԺ. 45, 46) նշանակութիւնը զոր Բրիտոս կուտայ այդ զիպուածին: Ամէն պարագայի մէջ, կիրակի իրիկունը կ'երթայ անցընել Բեթանիա, իր բարեկամներուն քով, ինչպէս գրեթէ ամէն օր ըրաւ աւագ եօթնեակի ընթացքին: Երկուշաբթի Երուսաղէմ կը դառնայ և ճամբան կ'անիծէ թղենին որ տերեւներ միայն ունէր և ոչ պտուղ (Մտթ. ԻԱ. 18-22, Մրկ. Ժ. 12-14) հարազատ խորհրդապատկեր հրէութեան — որուն վրայ, հետեւեալ օրը, իր աշակերտները կը նշմարեն որ չորցած է ծառը, Տէրը կը պատասխանէ անոնց զարմացումին, յորդորելով զիրենք որ հաւատան Աստուծոյ, զործուած այս հրաշքին խորհուրդովը նոյն իսկ (Մրկ. Ժ. 19-24): Զորեքշաբթի, Յուդա կը հա-

մաձայնի Հրէից պետերուն հետ որ իրենց կը յանձնէ իր վարդապետը (Մատթ. ԻԶ. 1-5, 14-16, Մրկ. ԺԴ. 1, 2, 10, 11, Ղկտ. ԻԲ. 1-6)։ Այդ օրը, կամ նոյն իսկ թերեւ աւելի ետքն է որ Յիսուս կը հանգիպի Յոյներուն, ըստ պատմութեան Յովհաննու (ԺԲ. 20-36)։

Ժ. Գ.

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ՎԱՅՐԻ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ Ի ՀՆՈՒՍՆ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Ա. ՍՏՆԱԽՈՐՆԵՐ

1. Մակերևութ. —

Պաղեստինի և Սիրիոյ մէջ, մանաւանդ գիւղերը, շուրջ և կասուն չեն կըրնար ընտանի կենդանիներու կարգը դասուիլ, վասնզի չունին անոնք ունէ տէր ու յաճախ կը թափառին խմորովին ի խնդիր ապրուստի։

Շնագայլը կամ չագայլը, որ իր դորշ դեղնադոյն մազերուն պատճառաւ կը կոչուի նաև ոսկեգոյն շուրջ, բազմաթիւ է Պաղեստինի մէջ և գիւղերնէր կը մօտենայ գիւղերու, մինչև իսկ քաղաքներու սահմաններուն ու կ'արձակէ սուր և ողբազին ձայն մը՝ շատ նման լացող մանուկի ձայնին։

Սխալ է Սուրբ Դրոց մեկնիչներէ ոմանց այն կարծիքը՝ թէ ալլուեքը, յիշուած Սամփսոնի պատմութեան մէջ, հազուադիւրս կենդանի մը ըլլայ ի Պաղեստին։ Ընդհակառակը շատ բազմաթիւ է ան ու կ'ապրի Պաղեստինի հարաւն ու կեդրոնը եւ Յորդանանի արեւելքը ու հիւսիսային Գալիլիա։

Կարելի է հանգիպիլ սովորական գայլին կամ եգիպտական գայլաշուկին կամ գայլանման շուկին, որ ընդհանրապէս կը զբոսնուի Պաղեստինի հարաւահողմը։ Ասիկա աւելի փոքր ըլլալով քան աղուէքը՝ զրեթէ չի համարձակիր յարձակիլ խոշոր կենդանիներու վրայ։ Ունի սրածայր գունչ մը և ոսկեգոյն դեղին մազեր։

* * *

Ի հնումն մեծ թուով առիւծներ կային Պաղեստինի մէջ, զորս որսալու կու գար Ամենհադէպ Կ. Եգիպտոսի թագաւորը։ Ան կը պարծենայ թէ 112 առիւծ սպաննած է իր թագաւորութեան առաջին տասը տարիներուն։ Առիւծը հարիւր անգամէն աւելի յիշուած է Սուրբ Դրոց մէջ, ու իր հրաշական անունը կը թուի տրուած ըլլալ պաղեստինեան քանի մը տեղերու։ Լայիսա (Դատ. ԺԸ. 29) կամ Լաիս (*) (Ես. Ժ. 30), Դարաթ (**) կամ Բեթդարաթ (Ես. ԺԺ. 6), որ կը նշանակէ եգ առիւծներու բնակավայր։ Ընդհանրէս առիւծներու բռնակալները էին Յորդանանի ափանց թաւուանները։ Այդ պատճառաւ Երեմիա Եզոմը կը նմանցնէ առիւծի մը, որ Յորդանանի մշտադալար մացառուաներէն վեր կը բարձրանայ (Երեմ. ԽԺ. 19)։ Առիւծը աներևութացաւ Պաղեստինէն՝ երբ հաւըզհետէ սկսան փճանալ անտառները։ Եւ սակայն Յերոնիմոսի վկայութեան համաձայն առիւծ կար տակաւին Պաղեստինի մէջ և. դարուն։ Այս առթիւ կ'արժէ յիշել Յերոնիմոսի առիւծին զրոյցը, այնքան յաճախ ներկայացուած պատկերներու մէջ, որ շատ կը նմանի պատմութեանը Ս. Երասիմոսի, որ կ'ապրէր Յորդանանի հովիտը և որուն վանքը մեծապէս փնտսուեցաւ 1927 թ. Յուլիս 11ի երկրաշարժէն։ Մատապայի խճանկար քարտէսին վրայ (Զ. դար) Յորդանանի արեւելքը կը տեսնուի առիւծ մը՝ որ վրիթ մը կը հալածէ։ Եթէ հաւատք ընծայենք Յովհաննէս Փոկաս ուխտաւորին՝ ԺԲ. դարուն տակաւին առիւծներ կային Պաղեստինի մէջ։

Պէտք է յիշել թէ Սամփսոն առիւծ մը ճեղքեց, որուն բերնին մէջ յետոյ դտաւ փեթակ մը, ուր մեղր դրած էին մեղուններ (Դատ. ԻԺ. 5-15)։ Հովիւ Դաւիթ կը հալածէր առիւծ մը կամ արջ մը ամէն անգամ՝ երբ ան ոչխար մը յափշտակէր իր հօտէն, ու եթէ առիւծը իր գէմ գառնար՝ կը բռնէր անոր կոկորդէն ու կը զգետնէր զայն (Ա. Թագ. ԺԷ. 34-35)։ Հարկ է ըսել թէ Սիրիոյ և Պաղեստինի առիւծնե-

(*) Լաիս = առիւծ բառէն։

(**) Յոգնակի արական դարբար, եգալի դարբար = էգ առիւծ։

րը աւելի կարճ էին հասակով եւ նուազ ահարկու՝ քան ինչ որ են Ափրիկէի առիւծները: Դաւիթի զօրապետներէն մին՝ Բանեա առիւծ մը սպաննեց ջրամբարի մը մէջ (Բ. Թագ. ԻԳ. 20): Հոգիւ մարգարէն Ամօփս նկարագրութիւնը կ'ընէ հովիւի մը, որ կը մաքառի առիւծներու դէմ ու կ'ազատէ անոնց բերնէն երկու ազգր եւ կամ ականջի բլթակ մը (Ամօփս Գ. 12): Բեթելի մարգարէն, որ անսաստեղով Տիրոջ հրամանին իր տունը կը վերադառնար, ճամբուն վրայ սպաննուեցաւ առիւծէ մը, որ սակայն չլնասեց անոր իշուն (Գ. Թագ. ԺԳ. 24-29): Վերջապէս՝ երբ Սամարիոյ երկրին ու մայրաքաղաքին տիրանալու համար նոր գողթականներ զրկուեցան Բաբելոնէն, շատ նեղութիւն կրեցին յափշտակութենէն ու կոտորածէն առիւծներու, որոնք երկրի բնիկներուն տեղահանութենէն ի վեր բողբոջած էին այն կողմերը (Գ. Թագ. ԺԷ. 25-27): Աւելցնենք՝ թէ առիւծի նմանութիւններ շատ կան Սուրբ Գրոց մէջ. Աստուած ահաւոր ու աներկիւղ է առիւծի մը պէս. Յուդա կորիւն է առիւծի. Յիսուս Գրիստոս առիւծն է Յուդայի ցեղին. Իսրայէլ ժողովուրդ մըն է՝ որ կը կանգնի առիւծի մը նման, եւ այլն:

* * *

Ընծառիւծն ու յովազը կ'ապրին Մեռեալ Ծովի շնջակաները. կան անոնց հետքերը Թարոր լեռան ու Կարմեղոսի լեռնալանջին վրայ: Վերջին պատերազմէն առաջ ինն մը սպաննուած գտնուեցաւ Պէյթ-Մասիբի մօտ, ոչ հեռու Երուսաղէմ-Յոպպէ ճանապարհէն: Կեբարը(*)՝ ցեղակից վագրին՝ բաւական առատ է Յորդանանի արեւելքը ու կ'երևի երբեմն Թարոր լեռան շնջակաները: Ի հնումն լուսանը շատ հազուադիւրէն էր Պաղեստինի մէջ: Թարոր լեռան Ֆրանչիսկեանց հիւրանոցին մէջ կայ բոքեցի մը՝ սպաննուած նոյն լեռան վրայ: Ասիկա՝ շնագայլէն յետոյ՝ ամենէն բազմաթիւ գաղանն է Պաղեստինի: Յորդանանի թաւառները ապաստանարան են վայրի կասուններու, որոնք ընտանի կատուներու կրկին

մեծութիւնը ունին: Արջը, որ կ'ապրի Հերմոնի վրայ եւ Լիբանանի մէջ, շատ հազուադիւրէն է այսօր ի Պաղեստին: Վերջացնելէ առաջ յիշենք նաեւ ափսը, ժանսակուզը եւ կինկը:

2. Թանձրամորթեր, որոնացողներ, կրծողներ, եւ միջասակներ. —

Վարազը շատ տարածուած է ի Պաղեստին՝ մանաւանդ Յորդանանի ափանց թաւառներու մօրուտ վայրերուն մէջ: Չմրան եղանակին տեղացիք կ'որսան զայն եւ բերելով քաղաքները՝ կը վաճառեն քրիստոնեաներուն:

Նզլերուն, առատ ի հնումն, խիստ սակաւաթիւ է այժմ: Նոյնպէս շատ քիչ կարելի է հանդիպել այնքանի: Նուազ թուով իւայծեամներ երեւցած են Թարորի եւ Լիբանանի միջև գտնուող քանի մը ծառախիտ վայրերու մէջ:

Վիբրը (կազէլ) երբեմն երամովին կը սորան տմբոջ Պաղեստինի մէջ, գլխաւորապէս հարաւարկողմը: Շատ օրերուն են Անդրյորդանանի վիթերը: Յամուրը Պաղեստինի հարաւային ու արեւելեան սահմաններուն միայն կը մօտենայ: Վերջապէս այժմաւոր (զայա քէէիսի) կը թափառի Յուդայի անապատին մէջ՝ Մեռեալ Ծովի մօտակայ վայրերը:

Սիւրիական ցապասակը, որ տարածուած է հիւսիսարեւմտ, գլխաւորապէս Յեզրայէլի դաշտին մէջ, կը տարբերի սովորական նապաստակէն իր աւելի լայն գլխով եւ կարճ ականջներով: Մեռեալ Ծովի կողմերը կը գտնուի սինեական ցապասակը, որ ունի աւելի երկար ու չիտակ գլուխ եւ փոքր մարմին: Այնտեղ՝ ինչպէս նաեւ Պաղեստինի հարաւ՝ կարելի է հանդիպել եգիպտական ցապասակին: Մոփսէի օրէնքով Իսրայէլացիներուն արգիլուած էր նապաստակի միսը, հաւանաբար ծանր ու զժուարամարս սնունդ մը ըլլալուն համար:

Մկնազգիները առատ են Պաղեստինի մէջ իրենց ամէն տեսակներով ու ամէն մեծութեամբ: Յուդայի հարաւային ափաստանին վրայ ու Մեռեալ Ծովի բոլորափքի աւազուտ վայրերը կը գտնուի խոշոր մուկերու տեսակ մը՝ կարճ պոչով եւ մեծ գլխով, որ արջամուկի կը նմանի: Առատ է

(*) Հնդկի կատուի տեսակ մը:

նմանապէս դաժաւուիլը, մինչդեռ գոյութիւն չունին հոն եւրոպական խաւարը:

Հերմոնի հարաւը կարելի է հանդիպիլ սիւրիական սկիւռի ու երիքովի շրջակայքը՝ առնէի:

Միջասակերներու մէջէն կրնանք յիշել մկնախիւր, ոզնին ու կարիւնը: Վերջինիս մասին կ'ըսէ Ս. Գիրքը. «Ով որ չարաբարոյ կ'ըն մը ունենայ՝ կարիւնի մը վրայ դրած կ'ըլլայ իր ձեռքը» (Սիրաք ԻԶ. 10):

Կան նաեւ շղջիկներու բազմաթիւ տեսակներ, որոնք կը բնակին Պաղեստինի քարայրներուն մէջ:

Բ. Թ Ո Չ Ո Ի Ն Ն Ե Ր

1. Ճննդկազգիներ. —

Պաղեստինի մէջ 348 տեսակ թռչուն հաշուած են:

Ճննդկազգիներուն մէջ հազուադիւս չեն տղիկին (արաբ զուշը) ու սարեակը (կեննեխ): Հարկ է յիշել նաեւ շիկազին, սոխակը, որ Յորդանանի ափունքը կը բնակի, շիկահաւի զանազան տեսակները, քսներերը, բուլբուլը, սովորական ծիծեռնակը, արեւելեան ծիծառը, որոնք ձմեռն եղանակին Պաղեստինի տաք կլիմաները՝ այսինքն Յորդանանի հովիտը և ծովեզրեայ մասերը կը զաղթեն. շատ տարածուած են նաեւ սեւ փարձիծառը, եկֆանիկը, դեղձանիկը, խայտիսը, վեհաւը, և սովորական ճննդուկը՝ աներես ու ապականիչ:

Ձեռով և մեծութեամբ տորգիկին նմանող թռչուն մը կայ՝ մութ կապտագոյն փետուրներով և ծանցի գեղնութեամբ թևերով, զոր ուղեգիրները կ'անուանեն Սուրբ Սաբայի սարեակ և որ կը բնակի Կեդրոնի հեղեղատին մէջ և Մեռեալ Մոզի մօտերը:

Բազմաթիւ են ազնաւներն ու բաւուր արսոյները, նոյնպէս աղիկոնները՝ ջրաւէտ վայրերու մէջ: Նշանակենք նաեւ յուպոպը, սիւրիական փայտփորը և կկուն:

2. Յափեսակողներ. —

Դիւերային յափշտակող թռչուններու մէջ կրնանք յիշել գիւեհաճաւը և կասուաբուն ու ցերեկուաններուն մէջ՝ մօրուել անգլարծիւր և գառնուկներ յափշտակող

անգլը, որ կը բնակի Մեռեալ Մոզի խորշերուն մէջ և Յորդանանի հովիտը: Կորնը կը բնակի երիքովի մօտ՝ Ուատի-Բէլթ կոչուած ձորին և գէպի Գեհնեսարեթի դաշտը երկարող հովիտին մէջ: Կան նաեւ եղիպսական անգլ, արծիւ, ցիւն, բազէ, և շահեն:

3. Բարձրաւուններ. —

Ճալը բազմաթիւ է Հուլէի լիճի, Յորդանանի, Տիրեբական Մոզի և Կիստի կողմերը խնայէ նաեւ ծովեզրքները: Ուեկանը կը բնակի Հուլէի լիճի հիւսիսայն կողմի մօրուտներուն մէջ: Ասոնց վրայ հարկ է յաւելուլ սպիտակ արագիլը, սեւ արագիլը (Մեռեալ Մոզու ափունքը), կռունկը, արօսը և ջրակցարը:

4. Մաւկոսներ. —

Նշանակենք ջրագուսը (ծովեզրքներ և Կիստ, Յորդանան ու Տիրեբական Մոզ), հաւալուսը (Տիրեբական Մոզ, Հուլէի լիճ), վայրի սագն ու վայրի բաղը՝ ձմեռն եղանակին, և կարապը, փիւնիկաբեւը և այլն:

5. Հաւազգիներ. —

Կարմիր կախաւը ամենէն առատ որսի թռչունն է Պաղեստինի մէջ: Մեռեալ Մոզի աւազանին և Յորդանանի հովիտին մէջ կայ ուրիշ տեսակ կաքաւ մը՝ աւելի փոքր մարմնով և զորչ գեղնագոյն փետուրներով: Շատ տարածուած է նաեւ լուրամարգին:

Գ. Ս Ո Ղ Ո Ի Ն Ն Ե Ր

Պաղեստինի հողն ու կլիման շատ նպաստաւոր են սողուններու, այնպէս որ զրեթէ ամէնուրեք առատօրէն կը գտնուին անոնք: Խիստ թունաւոր եփրաւի իծը՝ Գալիլեայի մէջ ու երիքովի երկրամասը, եղջիւրաւոր իծը՝ անապատին և հարուստ յին Յուդայի մէջ և նոյնիսկ Յոպպէի դաշտը, հուսամը կամ եղիպտացւոց կորբան՝ Պաղեստինի հարաւը:

Չափազանց բազմաթիւ ու բազմազան են մողեղները, նոյնպէս փարաօքներն ու գեհնալիւծները: Կան նաեւ կոկորդիլոսներ՝ Կեսարիոյ հիւսիսը: Կան նոյնպէս ցամաքային կրեայի քանի մը տեսակներ:

Գ. ԵՐԿԱԿԵՆՑԱՎՆԵՐ

Կանաչ բուսական զորքը կամ զօղօշը և սովորական զորքը առատորէն կը զբաւնան Պաղեստինի խոնաւ վայրերուն մէջ:

Ե. ԶՈՒԿԵՐ

Շատ առատ ու բազմատեսակ են լինելու և վաղուն ջուրերու ձուկերը: Քրոմիս ձուկին մինչև ութ տեսակը կը հաշուուի Տիրերական ծովին մէջ: Ասոնց մեծագոյն մասը իրենց մեծկակ ու կանաչորակ ձուկերը թխուլէ յետոյ կը մեծցընեն զանոնք իրենց բերնի ներքին մէկ խորշին մէջ: Զուկի մը հազիւ 20 սանդղմէզը երկայն բերնին մէջ շատ անգամ կը գտնուին 200է աւելի արծաթագոյն ձկնիկներ՝ որոնք աւազին վրայ կը թափին սնդիկի կաթիլներու պէս: Քրոմիսը շատ համեղ ձուկ մըն է: Զուկերու բազմաթիւ տեսակներէն յիշեցընալով զլիսաձուկը (ֆէֆալ) որ շատ առատ է Պաղեստինի հոսուն ջուրերուն մէջ:

Յայտնի է թէ Մեռեալ ծովի մէջ ձուկեր չեն ապրի և ոչ խոկ մանրէներ, ի բաց առեալ պրկախտի մանրէէն (թեթանոս) որ կը գտնուի ամէնուրեք:

Զ. ԹՈՒԼԱՄՈՐԹԵՐ

Յորդանանի թուլամորթները մեծաւ մասամբ կը նմանին նեղոսի և Եփրատի թուլամորթներուն, բայց կան նաև քսանի չափ տարբեր տեսակներ, որ յատուկ են միայն այս գետին ու իր ճիւղերուն:

Է. ՄԻՋԱՏՆԵՐ

Ինչպէս ամէն տաք երկիրներ՝ Պաղեստին ալ ունի միջատներու բազմազան տեսակներ, զոր օրինակ՝ պաստառի ու ցորենի ուսին, ջորեակ, մարախ (*), որդան, շերեփազի, մեղու, ձիապիծակ, իւսմեղու, մրջիկ, բիւրեղնիկ, լու, նանն, մեղ և այլն:

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.

ԿՐՕՆՔԻ ԻՍՎԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Է. ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շար. Սիոն 1933, էջ 106 էջ)

Կրօնք և Գիտութիւն երկու գլխաւոր ազդակներն են քաղաքակրթութեան, որոնց իրարու հետ ունեցած փոխ յարաբերութիւնը ժամանակէ մը ի վեր, ներկայիս և դեռ մինչև որոշ աստի մը նիւթ մատակարարած է ու պիտի մատակարարէ մարդոց քննասիրութեան, ու աւելի տայ թեր ու դէմ վճիռներու:

Ու այս բոլորին մէջ բնաւ պէտք չէ զարմանալ անհարկի խօսքերու չըջան ընելուն և նոյնիսկ լեզուագրութիւններու վրայ՝ թէ՛ մէկ և թէ՛ միւս կալուածին մէջ՝ քանի որ մարդոց պատմութեան չափ հին եղող փորձառութեան — որպիսին է կրօնքը — և համեմատաբար շատ ուշ զարգացող գիտութեան դէմընդդիմութեամբ պահուն աճեցան անտեղիտալի է բախումը: Վասնզի կրօնական կալուածին պահպանութիւնն ստանձնող կամ ինքն իրեն այդ պաշտօնը տուողը չի կրնար հաշտ աչքով դիտել իրենին սահմանակից կալուածի մը բարգաւաճումը, յանձին անոր պահակին տանել կարծելով իրենին բերքը ածանցընելու մտադիր կատարի մրցակից մը. ու երկու պահակները կը բռնուին իրարու հետ: Սակայն ցուալին կամ ուրախալին՝ ինչպէս որ կ'ուզէք՝ այն է որ պահակներն են կռուողները և ոչ թէ բուն կալուածատէրերը: Դեռ կը կռուին . . . Բայց թէ իրենց կռուին շարժառիթները ինչ տատանումն պիտի արդարացուն ու պաշտպանուն իրենց մեծաւորներէն՝ որոնց հաշուոյն — իբր թէ — կը կռուին՝ խիստ հետաքրքրական պիտի ըլլար տեսնել:

Գիտութեան և Կրօնի նպասակը. — նախ, կրօնքը չ'ստանձնէր իր անունով գիտութեան դէմ կռուելով հանդերձ ո՛չ մէկէն և ո՛չ ալ միւսէն հասկնող արուեստով կռուազաններու և կամ բարեմիտ պահակներու դատը. և ոչ ալ գիտութիւնը կը հաւանի իր անունով այս կամ այն մարդուն գործածած յարձակողական միջոց-

(*) Մարախը իմ անուն ունի Սուրբ Գրոց մէջ ուր կը նկարագրուին անոր գործած աւերները:

ները վաւերացնել և կամ ուրիշ կայուածի մը մէջ ռոմանթիզմը ընկելու իրաւունք տալ:

Գիտութեան նպատակակէտն է բնութեան մէջ տեսնուած երեւոյթներուն ըստ կարելւոյն մեծագոյն մասը բացատրել միակ օրէնքով մը, ինչպէս ձգողականութեամբ: Առ այդ, գիտութիւնը բնութեան մէջ կ'ուզէ տեսնել միայնագործութիւն և պատճառի և արդիւնքի օղակաւորում: Իրեն համար ունիւնէ կայ իբր «արդիւնք», որ հունենայ ստեղծողական բառը՝ «պատճառ»(*): Ընդ է որ յաճախ պատճառները կը ներկայանան տնորոշ և բարդ հանգամանքով ու կը յամաւուն քողամարկ ըլլալ, այնու հանգիւրձ, գիտութեան համար անողոք է օրէնքը, ուստի այդ գիտարութիւնը խթան մը կ'ըլլայ իր հետաքրքրութիւնը սրելու: Ուստի մը որ յաջողի հետազօտել պատճառ մը և տեսնել անոր արդիւնքը, ըստ կարելւոյն, որոշ, յստակ, ու անոնց դիրքը որոշել բնութեան երեւոյթներու շարքին մէջ, ա'լ կը դադրի յառաջիկէ: Անոր համար լիցւային է կարեօրը. ոչ մէկ գործունի ինչո՞ւն հետ. այսինքն երեւոյթին մեկնութեամբ կամ նկարագրութեամբ կը գոհանայ բնաւ չհետաքրքրուելով անոնց յարաբերական արժէքով: Պատճառ և արդիւնք, բայց ոչ թէ նպատակ:

Նմանապէս կրօնքն իր աշխարհահայեացքով կը միտի բացատրել համազօյքն ու երեւոյթները՝ մանաւանդ գիտութեան յղացած օրէնքներուն տակ չլինելով երեւոյթները: Անիկա իմաստ կը փնտռէ գիտութեան հետապնդած պատճառ և արդիւնքի բազմութեանը մէջ, ու անոնց մէջ կը գտնէ գէպի կէտ-նպատակի մը ուղղութիւնը, եւ, յետագարձ գնացքով՝ նպատակ-արդիւնք-պատճառէն կը վերանայ գէպի Սկզբնական Զօրութիւն մը, որ յինքնեան ունենալու է իմացականութեան, ամենակարողութեան, ետլին, անհրաժեշտ յատկանիւնները:

Գիտութեան եւ կրօնի կերպեր. —

(*) Պատճառ եւ արդիւնք բառերն նոսր գործածուած են քրիստոնէի իմաստով. գիտութեան համար անոնք անգլիացի քաղաքացի չունին. երեւոյթ մը կը մնայ ինչ որ է, իսկ մարդիկ զայն այս կամ այն ուղղութեամբ դիտելով կը գործածեն այն երկու յարաբերական բառերը:

1. Գիտութիւնը կ'ընդունի այն դատումները որոնք տիեզերական հաւանութեան են արժանացած:
2. Գիտութիւնը՝ իբր յարաճուն մարմին՝ միշտ կ'եղանակաւորէ իր ըմբռնումներն ու կը բանաձեւէ նոր տեսութիւններ:
3. Կը գտնէ բնութեան երեւոյթներն ու կը հանէ ընդհանուր օրէնքներ:
4. Անոնց վաւերականութեան համար կը կիրարկէ՝ ամէն պարագայի համար՝ փորձառութեան ճշգրտակը:

Այս ուղղութեամբ դասական է Տեքսթի վրածը.

1. Ոչինչ ընդունիլ իբրեւ ճշմարիտ, զոր յստակօրէն չենք ճանչնար իբր այդ:
2. Գիտութեան ենթակայ գիտարութիւնները բաժնել, որքան որ կարելի է, շատ մասերու:
3. Յառաջիկ քայլ առ քայլ, պարզէն գէպի բարդը, անոնց տալով կոմպլեքսական կարգ մը:
4. Ամէն պարագայի մէջ թուումը ա'յնքան լրիւ ընել և տեսութիւններն ա'լ ա'յնքան ընդհանուր, որ վստահ ըլլանք թէ ոչինչ դուրս կը մնայ:

Ընդ միեւնոյն սկզբունքներն են կրօնքն կիրարկածները. ոչինչ կ'ընդունի իբր ճշմարիտ, մինչև որ յստակ տեսնէ թէ է՛. առ այդ կը ծառային դարերու փորձառութիւնը, աստուածային յայտնութիւն, եւ մարդոց ողջ գիտակցութեան կոչում ընող համազօյքի երեւոյթները: Գիտութեանց — յարաբերական առումով — մէջ միակն է, որ քննութեան ենթակայ դժուարութիւնները կը բաժնէ կարելի եղածին չափ շատ մասերու. վասն զի ճիշդ է որ բնագիտական խնդիրներու կը հետամըտի, բայց իր ունեցած արդիւնքներն ընկերութեան հաղորդելու ճիշդին մէջ կարեւորութիւն կ'ընծայէ ընկերաբանութեան եւ ընկերային ու բնական բոլոր գիտութիւններուն առհասարակ: Կը տեսնէ թէ ինչպէս իր դաւանած Գերագոյն Զօրութեան փառքը կ'երգէ աստղաբաշխութիւնը՝ Կոպեռնիկով, Գալիլէոսով, Քեպլերով՝ երբ կը զիտէ աստղային դրութեան անհամար և ասլեցուցիչ մարմիններն, ու ահնաւածանքով կը համակուի զանոնք իրենց համաշափ դրութեան մէջ պահող Զօրութեան նկատմամբ. կենսաբանութիւնը՝ Լամար-

գով, Տարվինով, Ուէլլիսով՝ երբ կեանքի սկզբնաւորութիւնը հետապնդելու իր նըպատակին մէջ կը տեսնէ նպատակաւոր Զօրութեան մատը. քիմիադիտութիւնը՝ օրինակ՝ յանձին Մատամ Դիւրիւ, որուն գտած բատիումէն եթէ միայն տասնըհինգ հատիկ մէկէն ազատ թողութիւն՝ կրնան անգլիական բոլոր նաւատորմիդը օդ հանել մէկ մղոն բարձրութեամբ... բոլոր գլխաւորը գովքը կ'երգեն ամենակալ եւ իմաստուն Զօրութեան՝ կրօնքի Աստուծոյն: Դարձեալ, կրօնքը, ինչպէս գիտական որ եւ է ճիշդ, իր մշակելիք նիւթերուն մէջ կը յառաջանայ աստիճանաբար, պարզէն զէպի բարդը, ըստ ենթակայական կարգի մը, ինչպէս Գերագոյն Զօրութեան գոյութեան գիւտը մասամբ մայր-բնութեան եւ մեր ներաշխարհին անդրադարձմամբ, եւ ապա Անոր ստորոգելեաց ճշգրտմամբ, ու կը նըկրտի իր քննութեան պարունակը լայնցնել ու է թուում եւ գննութիւն կարելի ընծայելու համար: Այս վերջին պարագան ու է օրինակի յիշատակութեան տեղի չի տալու չափ պերճախօս է ինքնին:

Գիտութեան եւ կրօնի միջոցները. — Անհարկի պիտի ըլլար հոս ծանրանալ գիտականօրէն խորհելու՝ այսինքն մակածական (inductive) եւ ընծայական (deductive) մեթոտներու ճշգրիտ կիրարկութեան պայմանները տալ մանրամասն: Ընդհանրապէս խօսելով՝ գիտութիւնը կ'ուզէ դիտել, քափանցել ու փորձել (ուր որ իր միջոցները կը զօրեն), խորհիլ (ուր որ անոնք անզօր կը մնան), ու ջանալ տեսնել օրէնքներ՝ ինչպէս բնութեան միայաբութիւն, պատճառականութիւն (իր առումով), ձգողական զօրութիւն (որ այժմ տեղի կուտայ Այնշթայնի Յարաբերակամութեան) եւ մանաւանդ հաւասար, օրինակի համար կարգ մը ելիկտրա-մագնիսական երեւոյթներ կարենալ բացատրելու համար՝ եթերի մը գոյութեան. իսկ կարգ մը հարցերու մէջ՝ ինչպէս՝ կեանքի եւ իմացականութեան ծագման պարագային՝ ոչ մէկ միջոց ունի եթէ ոչ անճրկիլ մնալ:

Կրօնական միտքն ալ կը զործածէ սոյն միջոցները. բայց մանաւանդ իր սահմանափակ էակ մը ըլլալու պարկեշտ խոստովանութեամբ եւ մշակած կալուածին

բնադանցականութեան բերմամբ կը պարտաւորուի հաւատքին ապաւինիլ — ճիշդ գիտականին պէս, ու անկէ տարբերիլ կարգ մը երեւոյթներու առջեւ բաց բերան չմնալու գիրքով:

Ուստի, ինչպէս կ'ըսէ Փրօֆ. Անթօնիօ Ալիօթթա, «գիտութիւնը չի կրնար արգիլել կրօնական խորհրդանշանի մը անհատական ստեղծումը, կամ որդեգրումը անոնց՝ զորս մեղի աւանդած են զրական կրօնքները. վասնզի նոյնինքն գիտութիւնն իսկ իր խորքին մէջ խորհրդանշական ներկայացում մըն է լոկ, որ նշաններու միջոցաւ կ'արտայայտէ իրերը ըմբռնելու համար մտքին թափած ճիշդերը — այսինքն, գտնել ինքնութիւնը գոյութեան եւ մշտքին, ինչ որ յարացոյց մըն է զոր երբեք չենք կրնար իրագործել»:

ՇԱԽԱՐՀ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԵՒ ԽՍՍԴ

Կը գորովիմ պարկեշտ մարդուն անուան առջեւ: Կ'երեւակայեմ յարգելի պատկեր մարդու մը որ երբեք ծանր չի կոխած երկրի վրայ, որուն սիրտը չի յղացած եւ ձեռքը երբեք չի գործած անիրաւութիւն, որ յարցած է ոչ միայն ինչքը՝ կեանքը եւ պատիւը իր անանկներուն, այլ նաեւ անոնց բարոյական կատարելութիւնը. որ պատմած է իր խօսքը, հաւասարիմ եղած է իր բարեկամութիւններուն եւ անկեղծ ու կորովի իր համոզումներուն մէջ, դիմադրող՝ ժամանակին, որ կը փոխուի շարունակ եւ կ'ուզէ իր փոփոխութիւններուն մէջ փաշտել ամեն ինչ, հաւատարմապէս հեռու՝ քի՛ սխալակի մէջ յաւանութեան եւ քի՛ արարողութեան մասնայատկացնել անմտութեան, որ մասնութեան ստորնութիւնը կամ յեղեղով բարձի անօրալի փոփոխականութեամբ կը ցուցնէ. Արիստիտէս՝ Հին ժամանակներուն եւ Նոսթրաս՝ ճոր ժամանակներուն մէջ. անհատիկ պարկեշտ մարդը:

*

Ունակութիւն ըրեմք ընկրու եւ ըսելու ինչ որ կրնայ մարդերը միացնել իրարու հետ. . . ծառայեցի՞մ մարդուն, նոյն իսկ ա՛յն մարդուն, որուն չեմ կրնար սիրել անոնք:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ա Ղ Ա Խ Ի Ն Ը

Աչքերով մութ ու երկար որ աղբիւրներ են ինծի,
Ծառաւ սրժա՝ մրոպլ աստղ որ անոնց մէջ է նայեր,
Կին մը տունիս լրոտքեան բոսուերին մէջ կը յածի,
Իր ոտնաձայնը կ'առնեմ եւ անիկա չեմ տեսներ...

Բայց զիտեմ որ հո՛ն է միտ, ետեւ լո՛ւ պատերուն,
Հայլիներուն կը ժպտի, եւ զիրքերուն մէջ կարծես
Իր հոգիին պարտեզն է ծաղիկեր խորունկ եւ անհուն,
Անոնց վրայ միտ հակած ըլլալով ծանր ոտի պէս...

Ամէն առտու իր դարձին դուռը բացողն եմ գաղտնի,
Բայց իրիկունն երբ կ'երթայ մութ ու երկար աչքերով,
Սեղանիս վրայ նըրագին լոյսը ծաղիկ մ'է լուսնի,
Եւ լրոտքիսնը տունիս կ'երգէ վրնի՛ս աղբիւրով...

Գահիրէ

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿՍԹ

Ա Ռ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ը

Վեհանձնութեան եւ ուժի անգուգական արձաններ՝
Անոնք կ'իշխեն ձորերուն, անտառներուն հոգեքով.
Գեղեցիկ են ու հրապարհ, բաւերն իրենց տարուրեր
Հովերո՛ւն հետ կը խաղան կայծակի պէս վարդելով:

Երբոր մըռնչե՛ն կը շարժին ծառերն իրենց հիմերէն,
Անտառն ամբողջ կը քրնդա՛յ՝ գանգիւն տալով ձորերուն.
Փոքորիկէն չե՛ն վախնար, զի փոքորիկն իրե՛նք են,
Մերք աններող եւ խրոխտ, ու մերք նոյնի՛սկ ըզգայուն:

Մէ՛կ ոտնամով կը չափեն մեծատարած հովիտներ,
Եւ ոտներո՛ւն տակ իրենց երկիր կարծես կը դողայ.
Որչերուն մէջ կը մըռնեն վասախտարակ գագաններ՝
Զորոնք եթէ նըւառեն կը յօռտեն անխընայ:

Արիւնարբու վագրերէն երկիւղ երբե՛ք չեն ըզգար,
Եւ քաթերով կը փրտեն ողնայարներ ամրակուռ.

Կը հակասեն միշտ արի՛, կը նրանեն յամբար
Հըսկայ փիղեր, անկործան՝ ֆամիներէն առաքուր:

Նախանձ օձեր երբ ջանան քո՛յն փրսխելով խուսափիլ՝
Իրենց բոյնին փոխարէն՝ կը զգան կլափի՛ մէջ բանձուած.
Հողին սակէն խրլուրսներ լոյսին երբե՛ք չեն ձրգսիր,
Ու կը բաղձան մահանալ՝ քան թէ ապրիլ հալածուած:

Ու խաբելով սրնանդ՝ երբ կեղծաւոր աղուէսներ
Սնունց տեսէն զարհուրած՝ յիմարաբաւ կը փախչին՝
Կրօնակներնո՛ւն վրայ կը զգան դաժան եւ սուր ասամներ՝
Որոնք մի՛սը պեղելով՝ կը մօտենան ոսկորին . . . :

Գիւղերուն դէմ ոռնացող եւ դաւանան գայլերուն
Վըզէն բռնած կը զարնեն մէկ ժայռէն մի՛ւսն ուժգնօրէն.
Բորենիներ՝ որ կ'ուզեն լոկ դիակներ պատահուն՝
Սարսափահար կը սուրան այս արփայից առջեւէն:

Յամառ իւր քիկունքին կը հարուածեն անխընայ,
Ու կը սփայեն որ դառնայ իր հըպասակ վիճակին.
Եւ գարեապար լիզելով սրնած շունքը սրբիկայ
Զանոնք հազիւ երբ տեսնեն՝ տունքու մէջ կը թափին . .

Ու մարդիկ ալ այսպէս են, եւ ընդհանուր ձեռի սակ
Կան աղուէսներ եւ գայլեր, բորենիներ եւ վագրեր,
Մութէն փուրցած խրլուրսներ եւ սողուններ ըստհակ,
Արեւուն սակ, մութին մէջ՝ Աստուծոյ դէմ դաւողներ:

Կրկէսին մէջ հիմաւուրց իրենց առջեւ երբ նետեն
Այսօրինակ ոհմազորձ մարդի՛կ, մարդի՛կ անհամար,
Կը յարձակին ու կ'ընեն պատառ պատառ յամբօրէն,
Եւ կուլ կու տան հաս առ հաս, մըսի կոյսէ՛ր զողանար:

Հըռովմի մեծ կայսրերուն խի՛ղն արիւնել ուզելով՝
Կը պատահի որ յանկարծ նո՛յն կրկէսին մէջ հսկայ
Քըրխսոնեայ զոնքուն առջեւ կանգնին հոգեխոռ՛վ,
Եւ աչքերուն մէջ իրենց արժանութիւն յանկարծ շողայ:

Ով որ սիրած է զիրենք եւ փայփայած ֆաղցրօրէն՝
Զաւակներն այս բընութեան երախտազէս կը զսնէ.
Աստուած կ'ապրի իրենց մէջ, եւ Գանիէլ մարգարէն
Իր փոսին մէջ միայնակ՝ շըրքունքներն իր կ'երկարէ . . .

Վեհանձնութեան եւ ուժի ամենազօր արժանե՛ր
Մըռո՛ւնչ ունին եւ արցունք, նըկարագի՛ր եւ գորով.
Գեղեցի՛կ են ու հըպարս, բաւե՛րն իրենց տարութե
Հովերուն հետ կը խաղան կայծակի պէս վարգելով:

Միշտ, 1932

ՀՐԱԶ ՔԱԶԱՐԵՆՅ

ԳՐԱԿԱՆ

ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ

(ՀԱՆԴԵՍ ԶԳԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ)

Տեղեր կան որոնց մեղի պարտադրած անհա-
նոյ կամ անանկալ տղաւորութիւնը քիչ քիչ կը
մեղմանայ, գործին ու գիծին միջամտութեամբը,
վերածուելու համար ի վերջոյ գրեթէ սիրաւէտ
զգացում մը: Ուրիշներ, որոնցմէ մեղի հեղուած
զգայութիւնները չեն կրնար անձնաւորուել, գը-
րաւելու համար որոշ բարձր մեր հոգեկան ան-
զատանէն: Վասնզի իրենց տարտամութիւնը կը
զունատէ, կ'սպառէ զիրենք շատ արագ: Բիւրե-
ղացման բախար զլանալով անոնց: Պիտի չխօսիմ
այն միւսներէն ալ, որոնք չեն գիտեր ինչ ան-
մեկնելի օրէնքներու ճշտումով, մեր ներքը կը
մնան կապուած տրտում, երկիւղառիթ յոգեբու-
եւ նման անխաղաղ գերեզմաններու կը պառկին
մեր հոգեզաւորին վրայ, յամառ ու աննահանջ,
իրենց գիծերը հեղձնուէ կարծրացնելով: Յիշա-
տա՛կը մեր լացերուն, աշղպէս մոռալ, աղէս շի-
ւորիմ, երբ կ'ուզենք փախչիլ մեր ներկայէն բայց
կը վախճանք մեր գերեզմաններէն:

Ո՞րն է ասոնցմէ սա տարօրինակ քաղաքը որ
կայ գրեթէ ծովեզերքին, կը սկսի բայց չըլլալ:
Վասնզի երբ ոտքերդ կը դնես ցամաք, վախին
տակն ես անժուժելի խռովումին: Կը զգաս որ
քայլերուդ չըշխնը, առանց ուղեւոր, կ'արթն-
ցնէ զարեւը որոնք ուս տալով իրարու կը
բարձրանան տրտմութեամբ: Ու իրենց թեւերուն
տակ ամբողջութեամբ կ'արձակուի, նման
մահաճոտ զգացումի մը, ըլլալու համար սա վայ-
րադատները, երբեմն կորաքամակ պարիսպ, ու-
րան գողցուած ըլլալ քաղաք, երբեմն՝ խորակ
մը բորտ տուններու որոնք կրացած պատին խո-
նար՝ կենդանի մը կը նայի քեզի ու կ'սպասէ
տան մանուկին զէպի նոր եզրկտոս մը, երբեմն՝
սգազգեաց մենաստաններ որոնք վերաւոր կա-
նանչի մը վարչամակէն ուլաքի մը պէս անցք կու
տան խաչի մը թեւերուն ու կը գորչանան, նման
իրենց կամարներուն տակ պուտ պուտ զեղնող
հոգիներուն:

Ըսի՛ ծովեզերքէն է սկիզբը այս քաղաքին:
Աւելի հիշող պիտի չըլլա՞ր զայն երկարել մինչեւ
չորս ծագերը սա մեր աշխարհին, քանի որ ինծի
պէս ամէն այցորդ զայն իր հետ կը բերէ քիչ մը.
զայն արդէն ունի իր մէջ: Այդ մեծ աշխարհի
մասին, անդրանիկ իմ մտապատկերս, մեր գե-
ղէն դուր:

«Սուր Վերիաղումն էր եղած, զոր կ'երգէին
մեծ շուքով զարծող հահիները երբ զանգակին ու
հրացանին համատարի նուագին մէջէն ծնւազիր

կը յառաջանային զէպի ժամուն խորանը: Անոնց
հակաին վրայ քանի քանի հեղ իմ մանուկի երե-
ւակայութիւնս ասող է տեսած, կարմրաւուն ու
թեւաւոր աստղը մեր ուխտին ու տառապանքին,
այն օրերուն ալ այնքան իրաւ մեր մեծերուն
հակաութիւն:

Այսօրուան պէս կը հնչէ հոգիիս մէջ միօրի-
նակ ու մեկամաղձոտ եղանակը

« . . . Եկայք ի սուրբ երեսասղէմ . . . »

այն թնոյլ որով արքայութիւնը կը թեկադրուէր
մեր մանկութեան, մատաղ մեռած տղա մը գըլ-
խուն, երբ տիրացու մը կ'արձակէր

«Ի վերին երեսասղէմ . . . » Եւ:

Գծնդակ ու անխուսափելի կրկնութիւնը: Գրեթէ
նոյնն է ճամբան — որ, հիմայ, հեռակ մաղերու
ոլորք մը գլխուս — կը թեթեւայ, կը քաղցրա-
նայ զէպի իմ մանկութիւնը, խարտեալ՝ հակա-
ռակ որը ըլլալուն: Այն օրերուն մեր ժողովուրդը
արտեր ու ցորեն ունէր ու բաց սիրտ մը:

. . . .

Ո՞րն է այս քաղաքը:

Կը սահին կողերը, վերաւոր՝ զեղին պա-
լարներով:

Ու կը նայիմ թշուառ բլուրներուն որոնց
վրայ ահաւոր անէծքի մը քղամիթը կը յամառի
կարծես ծանրանալ, ընելու համար զանոնք այս-
քան տապահար, զժրախտ, զուրկ ծիւղ ու ծաղ-
կէ: Հողի տեղ զորչ ստե. մը, տեսակ մը պա-
տանք: Որոնց իրարու ազոյցը կ'երկարաձգուի,
յուսահատող միօրինակութեամբ մը, կազմելու
համար սառնաղիւր երեսը հակայական ալեկոծման
մը, խոնարհող ու ամբարձող, մինչ՝ նիհար, գրեթէ
ուսու կանանչ մը երբեմն ասեղնադարդ երկդ մը
դժուարաւ կը յաջողի կարահնել անոնց փոշոտ
քղանցքներուն:

Reportage ?

— Միտքէս չանցնիր առիկա, մանաւանդ
հիմա երբ հոգիէ ու խորքէ անմասն հարտարա-
պետութիւն մը իր խաղտ ու խռով թանձրու-
թեաները սանքալով կ'ամբարտակէ սա տեղերուն
հնաւանդ ու իրաւ սուղելի վերին: Ու դառն է ինծի
յամենալ նորէն, ալ ջնջուելու դատապարտուած
սա քաղմագարեան քաղցրութեանց, համեստու-
թեան ու խորութեան, որոնք օսկի բլրաւաններ
եղան մարդոց հոգիներուն երբ արժէքը ոսկիով
չէին չափեր, ու կեանքը դատելի ապրանք մը
չէր ատամի, հիւսնի, ապականութեան կենդա-
նակերպերէն, վասնզի մեղ այսքան թշուառ ըն-
ծայող մեր ողբերգութիւնը չի կրնար ծաղիլ ու-
րիշ արեւի ներքեւ: Այս տրտմութիւնները օգեկո-
չեն իսկ հիմա մեղք է դարձեր եթէ ոչ ամօթ:
Թող ելլէր հեղ մը իր գերեզմանէն ու փորձէր
քայլ փոխել սա փողոցներուն մէջ աղնուական
բանաստեղծը որ երգեց Լիմն ու խաչելութիւնը ու
Գեղիկ Արեւելի իր համբարգոյթիւնը խաւովի
ու յուզումի հիւստիայի մը նման սրտառուչ ու
թրթռուն գիտաւ աւանդել: Ու կը զրկեմ ըն-
թերցողը ան միւսներուն որոնք տակաւին քա-
ռորդ դար մը ստաջ մինչեւ, գահնկէց սա վայ-
րերուն տրտում գեղեցիկութիւնը, զգրող հո-

ծուծիւնն ու թեկադրականութիւնը սեւեռեցին չքեղ ու խոր էջերու վրայ. անոնց՝ որոնք իրենց ներքին երազը արեւմտաքէն փախցնելու հիգին մէջ կրկնապէս սրտատուէ, Գալիլիայի դառիժափերուն, Սիոնի մշտամուշ սարահարթներուն վրայ երկնադար ամով բերեղացած հեքեաթ մը լուծել, տեսնել, շօշափել շնացին ու գրեցին մարդոց սրտին խոտոց անմահ քերթուածներէն: Արդարօրէին վրայ աղօթող վնակին սրբաշարժ օծութիւնը, Տիբերիայի լիճին ափերուն Ու ուղեկանէ ուղեկան իր խռովքը ընդ քարէ ամով միւս կախարդին զգայութիւնները երբ կը մտնէ հայոց պատրիարքարանը եւ կը նուաճուի լամբի զիմակով մեր վարդապետներուն անբարբառ թախիժէն Աւա՛ղ, միաքիւյզ հականերուն տեղ հիմա commis-voyageur է, կամ մեծ թեկթեկութեամբ որ անութիւն թուղթ, ինքնաշարժով կը սուրայ, մեծ վաճառատուններու աղակներուն մէջ հետապնդելով այլապէս հետեակ, թիւ, տրամ, յուզումներ: Զի հիմա մարդոց հոգիները հիւանդ են նիւթէն, ու անցեր՝ մասնակը երբ ոսկին ու վայելքին դմնիկը չէր խղզեր մեր սիրտը Պարզամիտ, հաւատարմեղ քրոնիկադիւններէն մինչեւ սա հրեայ լրագրողներուն արդիական յարգարանքով բարձրաթիւ թափօ՛րը: Ու, Ասիայ բարձրաւանդակներէն բնա մը մօրուքի ու ծով մը հաւատքի մէջ անձանաչելի ուխտաւոր ճերմակին, որուն շառաւիղէն նրբնի ձեւեր, վեղարով լրջացած բայց նոյն քան արտայայտիչ Որոնք փոխնիփոխ զգացին այս վայրերուն աննուաճ կարօտը, — աշուղ կամ իմաստասէր, երբ կը մտնէին Աստուածորդիով յազեցուն սա խորհուրդէն ներս ու կը փնտռէին անոր անթառամ շունչին հուրն ու շաքարը, մոայլ տաճարներու կամարներուն ներքե

• • •

Ա՛ն է որ կը յորդի աշբերէս, լայննալու տեղ զէպի վեր կոճակուող սա քաղաքը, հեզութեան մը պէս կառնած իր անունին երբ ամէն ինչ զայն կը հերքէ շորս զիտ: Արեւի՛քը: Զայն գանելու համար պէտք պիտի ըլլար փախչիլ սա պողոտաներէն ու սուղուիլ գոխներէն ներս ուր աղաւտան է գտեր պարտուած անցեալը, պարխպին ետին ինքզինքը զիգած, տունի նմանող ուռեցքներու խորը:

Նոր քաղա՛քը:

Ուր տիրական է արեւմտեան ոճին յեռուածքը, անոր թոյլ ու կէս մը պոստո մէկ փափոխակը: Ա՛ն՝ որ արագ արագ կերպարանափոխ կ'ընէ սուրբական ափերը ու նեղոսեան ոստանները, ասոնց վաղնջական, զորը ու փառասոր ժուժկալութեանց քովիլը բուսցնելով ներկի ու կրիի մտբայիկ արքայութիւն մը:

Եւրոսադէմի մէջ, այդ ոճը ոտքի է նետած անհարազատ քաղաք մը, որուն մեծ աշտարակները չեն գիտեր ինչու կարօտը կը բանան սլացիկ կաթոյիկներու կամ մինարէներու, զփրնդակօրէն պակասող: Փոխարէն՝ մեծապիւր կառոյց-

ներ, իրարմէ անկախ, իրարու թշնամի նոյն խակ, զանազան երկիրներու հաշակները այդպէս ցուցադրող: Կուպրէ թուղթեր — նոր օրերու փողոցը — զանոնք կը զատեն կղզիակներու: Ոչ մէկ հետեղականութիւն: Վաճառատուններ, պակասներ, ցինեմաներ, հիւանդանոցներ, տափակ բայց տարածուն, արեւմտաքէն նոր բերուած ու բռնի տեղաւորուած՝ պողոտաներու աղուցուածքին: Հաստ ու շլացիկ, քիչ մը գեղջուկ բայց առողջ:

Ու լայն մայթներուն վրայ աշխոյժ, նրբաւարտ մարմիններ, որոնք համաշխարհիկ վայելքն ու արդուզարդին բոլոր գիտութիւնները ոճի են հանած ու մեծ ոստաններուն հեշտախարը կը պտըտցնեն իրենց ետէն: Արքանի այդ մեկերուն վիրաւորող գեղեցիկութիւնը երբ կը ճեղքեն մութ ու գոց ամբիւր ու ծաւի իրենց աշբերուն կաթը կ'աղբերացնեն, հուպէն շղթայուած թշուառական նայուածքներուն հետ կազմելով յուզիչ հակադրութիւն մը: Երբեմն, աղջնակ մը, որուն հասակին մէջէն անսպասի ծառերուն մերկ սլացքը կը զարնուի հոգիիդ, ե որուն մարմինը կը մատնէ ջուրին պակասը, իր աղազուն միտերուն վրայ բարակ տգիւնութիւն մը վարչամական, կը կենայ թախճոտ, զլիկը բարձր, աշբեր պիչ՝ ուրիշ փարթամ մարմին մը — ի՛ր արիւնէն, ինչպէս կը շրջընջան իրենց ջրօրին զլիսուն: Դեղնորակ մազերու պսակին մէջ փորագրուած որմանկարի մը նման, կաթէ հիւսուած այդ դէ՛մքը, զոր չի հասկնար գեղջուկին: Հեռաւոր քո՛յր: Ով գիտէ: Ու կը քալէ, ներզանակ ու նուրբ ու տրտմահար, ջրօրին միամիտ աղջիկը, այնքան անորդի բայց այնքան իրաւ, հաւատարիմ իր խորհուրդին որ մարդ կը փորձուի անոր ծոցին վրայ Յիսուս մանուկը փնտռելու:

• • •

Շինուող քաղաք:

Որ ամերիկեան սունկ քաղաքներուն հեքեաթը կը կրկնէ արագ արագ ծածկելով գորը ամալութիւնները շրջափայլին:

Մտադրող կը կենան լատականներուն առջեւ որոնցմէ ներս Ս. Յակոբայ կառոյցները կ'օհաւորուն տեսնապին փոյթի մը մէջ: Քաղաքին սիրտին վրայ սա յաղթանակը արդար հպարտութիւն մը կը բանայ ամէն հայու սրտէն ներս: Իրարմէ մեծ ու աղուոր սա շէ՛նքերը, իրենց նակտին ամրասեւեռ՝ խորհրդանիշ տարագր Ս. Յակոբայ:

• • •

Անդալաբար հեռացած եմ արեւմտաքէն ու անոր մշակոյթին մեծ մեղքերէն: Անհաս են մտքին ինչպէս Աստուծոյ համբանները: Քարէն ու գիրէն զէպի աւապանը մեր ցեղին յազեցուն: Անկուսն ու ողբական արտաբանութիւններէն զէպի փառքը կարելի յարութիւններուն:

Ու վեղարով նրբացած, սա օտարութեան մէջ հոգիիդ տարօրէն ընտանի ձեւ մը որ կը բուսնի քարակոյտներէն, տախտակներէն: Սեւ բայց ցուացիկ այդ պատկերը կը տպաւորէ: Մասալ գրեթէ պատանի անոր զիմապիժը թաթխուած է ցեղային լրջութեան մը կիսաստուերին մէջ, որ

հայրենի լեռան զագաթն ու մեր կաթողիկէները կը խորհրդանշէ:

Ձեմ համարձակիր հետը խօսելու: Խորհուրդը դիւրարեկ է այնքան: Զգայութեան, մասնաման ու պատկերներու որսորդ, փորձագետութիւնն ու վախը ունիմ «կոստում հրապոյրեմուն», ինչպէս կ'ըսեն զաղխացիք:

Տրտում:

— Ձե կարելի այդ քառով տարազեկ ինչ որ կ'արտածորի անոր անձէն: Սեւ իր պարեգօտին մէջ վայելչագեղ, երիտասարդ այս վարդապետը գիտէ՞ արդեօք ահաւոր բնութիւն մը մարութին զոր տփոյնն ցաւ մը կը թուի զեղնաւորել աշխատիլ ու չի կրնար: Արեւ պուտ պուտ քաներ կը վառէ անոր ճակատին քայց չի համարի աչքերուն որոնք վեղարին կիսատուերին մէջ կը տարտամին, հազիւ պահելով քաղցրութիւնը հալեցի հայնացիքին:

Կը քալիմ հտեկն, մանկացած քայց յուզուելով:

Ահա ուրիշ մը:

Աղբերէ՛կ՝ մօրութեան, քայց առոյգ՝ հասակին նետուածքով: Վերաբերուն վայելուէ է զարմեայ ու վեղարին ցոլարձակ ծփանքը ազնուական տրտմութեան մը հետ կը զանաւորի, հօվէն ծեծուելով քայց չբացուելով: Կը խօսին իրարու հետ, աշխոյժ ու լուրջ նոյն ատեն: Գաւառիկ չեղտով այդ բարբառը սրտառուէ է սա օտարութեան մէջ ու սրտապնդիչ ալ, մինչ անոնց լայն թեղանիւթուն մէջ իրենց գլուխը կը ջնանա երկարել զեղնած ու պատուտ երկու տաքը, արեւքին անխտապիւրի մօլբացիները, ռնգային ու կէս ձայնով մը . . . : Անոնց փոքրութիւնը հազիւ կը պատասպարէ անտիական սա տառապանքը, վասն զի հարտար խաղարկութիւն մը զանոնք կ'ընէ զգուշելի:

Մեծփոր կրօնաւոր մը, ամբողջովին կզակ ու ծոծրակ, կը հետեի տղոց շարժումներուն, բնութիւնը քայց, չունէին նեղուելով: Ան կը շոյէ անգիտակցարար խարտեայ ու նոսր իր մաղերը, աւտներ հեղ մը, իւզէն պաշարուած գրեթէ խրդողուած իր նայուածքը — բոն կ'ուզեմ ակնոցը — շտկուելով մանրախարիսխ իր քթին վրայ, մինչ ապառ ափին մէջ կը քրտնի սեպիկն ճանապարհահայոց մը, մերթ քայցուող ու գոցուող: Հին քաղաքը կը փնտռէ սա շրեղ պոզոտային վրայ: Հաստ քրտինք մը, ինչպէս ասոր հոտը, փորին աւանգքովը քովքնոյի հրուած պարեգօտին յօրանջող ծաղիկերը, արեւիսին յուլունաղարդ փոկերը և խաչով սկսող իր համբիշին քոֆի փար մէջքէն ճօճքը հոճելի ինչպէս շահարգող առանձնապատկեր մը կը յօրինեն մայրին զրուող քաղմութեան մէջ որուն կէտէն աւելին կը կազմեն խորայնի որդիները, արեւմուտքի մէջ գասական կաղապարէն բաւական տարբեր: Հոս է որ այդ պատկերը մասնաւոր կնիք մը կը հագնի, ցեղին ամէն աննահանջ քանի մը գիծերը կարկարի հանելով: Երկու հաղար ամբը երկարաձգուած տարագրութիւնը տարապոչացած է այդ մօրթերը իրարու, գերմանական, հիւսիսային ցեղե-

րու մարմնակազմութեան օրէնքները պարտադրելով սեմական ծագումին: Շքեղ, ժանկաղարդ սալլակներու մէջ մանուկներ, կաթէ շինուած, լեցուն, այնքան որ աշուկները զուրէն զրուած կապուտիկ ուլունքներու կը նմանին ու անգլխական մշուշին կամ ռուս զաշտերուն ձիւնին մէջ դարերով զանգաղ աճումին բնախօսական հետեւանքները կը ցուցադրեն, ցեղին պատկերին վրայ տիրական յաւերակմաներով: Սալլակներուն հտին նոյն գիծերով սպասուհիներ, սուրիական տարրով: Ու չես կրնար զանազանել Անգլիական, Գերմանական և իսրայէլեան արիւնները: Հարիւրներով՝ հոս, խոշոր, կտրատիւ այն գրւախներէն որոնց քունքներն ի վար մաղի մանրիկ հիւսակներ կը կախուին, զեղնաւուն մօրթին վրայ ստնծուած մանրակար սիւնակներու նման: Ի՞նչ կամ ցանցաւ մօրութեան մէջ կը թաղուի անոնց խարիսխը: Ու զունաթափ գլխարկներուն երբեք անհանգիստ ա՛յն հանգարտութիւնը որ այդ ցեղին մաքի կեանքը կազմեց, ներքնապէս ամբախարիսխ իրենց յոյսին թեկերուն մէջը, քայց զուրէն շարունակ յոյսախառով: Թախառակուն նեղան յէպի մը վերնադիրը չէ միայն այլ քաղելու տեղ շարունակ, նայելու տեղ ինքզինքը իր ներքը կեդրոնող, ու իր երազին պահպանումին կլլուած սա ձեւը, արտում, կիսապիտ, զոր զաւառոր տառապանքը մեղմացուցր է, աւելելով խորութիւնը հոգեկան գիծերուն ու մանրացուցր անոնց քիթը ինչպէս ամբաւ հպարտութիւն: Արեւմուտքին խորհուրդը: Ձոր հերթի վտանգը կը ջանան հարկը տարիէ տարին: Իրենց հոգեկան նուաճումը, նուազումը հակակոշտ իրենց յամառ խաղին մէջը ու կը զանաւան աւանդական զգայութեանց փրկարար պատուաստին: Աշխարհին ամենէն շրեղ ոտանները անկարող են խորտակելու հոգիի նորոգման այն անօրինակ ծաւարանը որ կը կոչուի լացի պատ: Ձայն տեսնող մը ալ չի գործաւոր այդ ցեղին ուժգին գիւմաղորդականութեան: Սողմոնի տաճարին ոտքը, քան երեսուն շատ շատ յիսուն քայլ ներքանցք մըն է այդ ծաւարանը, որուն նեղկուկ, խողովակաձեւ քուրային մէջ ամէն շարժում կը զարբնուի, բոլորովին վերանորոգուած՝ ցեղին ոգին, ստաշինէն աւելի ամուր ու միատարր: Արտաւաղին հէքեմթիւր, Հաւատքը, յամառութեան շարժաւորութեան, հպարտութեան ու մեծութեան այնքան տաղաւորիչ պատկեր մը ես չեմ հանդիպած արեւելի ուրիշ մրցարաններուն մէջ: Թուրքերը իրենց աղօթատեղիները կը մանեն իրենց հպարտութիւնը մեղմելու միամիտ պատրանքով: Արարը՝ քաղցրանալու, հանգչելու, զօնանալու պէտքէ մը մուտած: Քրիստոսեան՝ երկնայնաւալու, այսինքն կեանքէն փախելու կարօտով մը տրորուած: Իսրայէլին որդիները լացի պատին ոտքին կը գտնեն իրենց երազին շօշափելի իրականութիւնը, հոգ չէ թէ նուաստ ու գեղի, քայց որուն հոժութիւնը շիւղ մը բան չէ գիշած օտար մշակոյթներուն: Ու աւելին: Արեւմուտքին պերճ ու փարթամ ու նրբինի աշկերտները, մարմնով ինչպէս հոգիով իրենց ցեղէն

այնքան հեռացած, զարերու լայնքով մը անջըր-
պետուած, ո՞ր հրաշքին գինովը, քանի մը բա-
ղէի մէջ կը վերադառնան իրենց պապերուն։ Ու
Գերմանիայէն չունէր հոս առած արդիական գի-
տուներ որ իր գիրքերուն պատգամներէն դատ
ուրիշ սրբութիւն չէր ընդունած։ Ներքին հզօր
շարժէ մը զոգրուելով, կը գտնէ ինքզինքը ետ,
վար, երկու հազար տարի իջած ու . . . կուլայ։
Գործաւորը այս խորհուրդին։ — Անկասկած ան-
հուն այն տեղեւթիւներ, զոր մարդկային լեզուն
չի հասկեր պատկերելու։ Շարիշար, ծուռկի՛ սա-
լին վրայ, հիւսուած իրարու, կապմուտ համար
աշխարհին ամենէն անխորտակելի շղթան, մարդ-
կային կո՛նցը կը շարժի առանց տեղ փոխելու։
Անկարելի է այդ կոյտին նայիլ, առանց խռովի։
Այդ զլուխներուն անբարբառ պատգամը սակայն։
Այդ փակ — որովհետեւ կէտով կայր — աշքերուն
թարախին ընդմէջէն ինքզինքը աղատել ձգտող
նաշուած բնի անհուն ուժգնութիւնը։ Այդ կմախք
դէմքերուն ախտաձէւ ու փշուտ լարուածքը
դէպ երազ։ Ու մանաւանդ հաւաքական աւերա-
կոյտին վրայ բերաններուն ա՛հաւոր խռոչները,
որոնք գիտ կը տղաւորեն գերեզմանի փոսի մը
նման, եւ որոնց խորէն, մրմունջի մը անդետե-
ղելի ծուխը, օտար, հեռու, մեղմ ու տարօրէն
ցնցող, մինչ օտքի մնացածներուն ավերէն գիր-
քի մը իւզ զարծած գիրքը կը փայլին խիստ
լոյսին մէջ։ Ու լացին ու հոտին, տեղեւթեան
ու ներքին գեղեցկութեան սա համառուազ յու-
զումը կը սաստկանայ կիններէ երկարուն ու ող-
բական եղանակովը։ Կուլան ու կը ճեմեն իրենց
քոյածածակ ճակատները քարէ քար։ Շքեղ տի-
կին մը, հոտաւէտ իր թաշկինակին կը յանձնէ իր
արցունքը զոր հաւանաբար բերած է էլզայի
ջուրերէն։ . . .

Այս պատկերներուն մօտ ուժգնութեամբ մը
օտարականը կը տղաւորուի զարծած արարէն,
ոչ՝ Սուրբի ու Եգիպտոսի անկնիք տիպարներն որուն
յայտարանչող գիծերը տակօրոյ է հոս մանրամաս-
նել։ Սաղիմեան արաբը, նկարէն իր գլխանցո-
ւի, օճերու հասակով մը գլխուն գեղեղունած ձեր-
մակ վտաւակ։ Որմէ պարեգօտ կը շողայ խաշտա-
ճամուկ արձակութեամբ մը։ Արաբը՝ նայուածքին
հասարակածային սաթովը ու մորթին պղինձ ա-
րուազարձայնութեամբը։ Որ կը քալէ, մօայլ ու
զայրացած, զահարոյն կամ պաշարուած իշ-
խանապետի մը նման։ Անոր աչքերէն, ձայնէն՝
աննահանջ այն ատելութիւնը որ անապատային
վայրերուն ծորումն է մարդոց հոգիէն ներս։ Ան
չի քարէր, այլ կը ճեմէ իրողացը, ու անոր նայ-
ուածքը սլաք մըն է, պատեանէն արձակուած
չեղք մը զաշայն փողոցի մը կեանքը։
Ո՞վ պիտի յաւակնէր սպառել քու պարզած զգա-
յութիւններուդ մշտանորոգ պատգամը, մանա-
ւանդ այնպիսի տեղեր ուր կեանքին կոհակները
կը իրթին այնքան տարբեր գոտիներէ ու կը
ճեմուին հակադիր խարակներէ։ Մի մոռնար որ
երուսաղէմ քաղաքն է հինին ու նորին, արն-
կարանը մարդոց երեք մեծ կրօնքներուն։ Ու Պա-
ղեսայինը՝ կրկէ՛ս, հզօր ցեղերու ե կրթքերու։

Բայց այս կեանքը իր վճռական կերպընկա-
լութիւնը կը գտնէ այն ուրիշ կեդրոններուն մէջ
որոնք ծանօթ են իրր սրբատեղի։ Փողովորդական
զգայնութիւնը այդ վայրերուն վրայ զիջած է
ամբաւ հարստութիւնն ու խորութիւնը միլիոն-
ներու հոգիին։ Կարծես ամպարագիծ հեռագրա-
ծութիւն մը աշխարհին կարեւոր անկիւններէն
հոս փոխադրած է այժը, զգացումները, յոյզերը
բոլոր անոնց որոնք ապրեցան այս մարդերէն
զուրա բայց ամէն օր անգամ մը երազը շինեցին
այս տաճարներուն ու անոնց տակ թաղուած խոր-
հուրդին ու այսպէսով նպաստած եղան անոր յա-
ւիտենական կենդանութեան։ Ո՞վ է չափեր զաղա-
նիքը որով կը թրթռայ մեր արտաքին տիեզեր-
քը։ Ո՞վ, նոյն մտածումով, կը յաւակնի չափած
ըլլալ ճամբան անտես հառազայններուն որոնց-
մով կը քալէ մեր ներքին տիեզերքը։ Հօգերա-
նութիւնը, բնագիտութիւնը զեռ չեն իսկ սկսած։
Այնքան ընդարձակ է մեզ կրկնակի պարուրող
խորհուրդը։

Մեռելի մը վրայ արցունք մը կէս զարու-
կեանք կը պատմէ տեսնել կրցողին։

• •

Այդ սրբատեղիները հզօր իրենց թելադրա-
կանութիւնը կը պահեն ամէն մօտի վրայ, նոյն
իսկ ամենէն աւելի աչն մտքերուն որոնք կը
խորհին գտած ըլլալ իմացական հաւասարակը-
նութիւն մը, ժխտական խարխախելով։ Նպաստա-
կէս զուրս է ծանրանալ զգացական այն խորունկ
իրականութեան ալ որ հոս այցելող արուեստա-
գէտներուն ներշնչած է մեծ ու գեղեցիկ գործեր։
Ջուր տեղը չէ որ անուն մը, պատկեր մը զարե-
րու զգացումներուն առանցքը կը զառնան, ըս-
տեղծելու չափ մարդկութեան ամենէն հզօր մէկ
քանի խռովքները։ Ներքումը, ուրացումը, չնն
կրնար հպարտանալ, ու անտեսել անհուն ուժ-
գնութիւնը այդ զգացումներուն որոնք անդրա-
գոյն շրջաններէ սկիզբ առնելուն հակառակ,
տակաւին յայտ անհամար սիրտեր խռովի, լա-
րումի, երկնային սուզումի տաղաւարները կը
հանդերձեն։ Ու զեռ չէ պարտուած մահը որպէսզի
անոր հսկայ սաղաւարտները — պատկերը նկատի
ունի աղօթալայրերու գմբէթները — պարպուին
իրենց խորհուրդին։ Ներքին իրականութիւնը
զեռ հացն է տառապող մարդկութեան։ Ամէն
զար, իր տարողութեան չափով պիտի նետէ մի-
ջոցին վրայ քարէ իր երազները որոնք այդ ներ-
քին իրականութիւնը, աւելի հասկնալի տարա-
զով մը՝ հաւատքը այդպէս կ'արձանացնեն։ Ձեմ
վիճի այդ զգացումին մեր կողմէ տրուած բիւ-
րաւոր տարբերակներուն տեղի կամ անտեղի ար-
ձէքներէն։ Ատիկա գործը ըլլալու է ուրիշներու։

Իմ փափաք՝ սեւեռումն է քանի մը զգա-
յութիւններու, իրենց մեթոդներուն ու անկեղ-
ծութեան մէջ, որոնք արթնցան ներսս, երբ
մտայ այդ կամարներուն ներքեւ, կամ մնացի
երազկոտ բացալայրերուն առջեւ, — ամէնքն
ալ պատմութեան, աւանդութեան պատմութեանով

զգեստաւոր: Մտնալու չէ որ այս երկրին մէջ բոլորներուն կանակները մօրենի չունին, ոչ ալ չենք շնորհք ծառեր, բայց զէպի երկիրք յարգարուած տեսակ մը աստիճաններ կը թափն ու բոնց վրայէն երեւակայութիւնը չես գիտեր ինչպէս ճամբայ կը հանէ հոգիները: Ու զարթեալ մտնալու չէ որ երուսաղէմի պատմական մասը քաղաք մը չէ ալ հակայ գերեզման մը: Հան տուները կ'ընկղմին գետնին ներքեւ ու կեանքը սպասում մըն է: Ու ծովեզերքէն մինչեւ Անգր-Յորդանանի չէկ ամայութիւնները հողը զեռ կը արտփէ հետքերովը աստուածային քայներուն:

Պիտի չնկարագրեմ տաճարները առանձին առանձին, ասիկա բոլորն են խղճման առ մեծ գիտուններ: Ոչ ալ քնարական զեղումներով պիտի պատմեմ այն ոսկի ամպը որ բացուեցաւ իմ մէջ, քարէն ու խունիկէն անդին, տառապանքէն ու մարդկային յիմարութիւններէն անկախ, զէպի հեշտագին սուղումները, իրականութենէն փախչելու ու նիւթէն զերմանելու ամբարն սփոփիչ զգացումներով: Բարձրաթիւն շէրերովն ուռած են առարկայացումը այդ սարուաներուն:

Այդ սրբալայներուն խրայատուկ զեղեցկութիւնը պայմանաւոր է գիծէն, զօյնէն, կարկառէն վեր, օտար բանով մը: Արուեստին այս հիմնատարները, այդ կառոյցներուն մէջ, զմեղակութիւնը մըցութիւններ անդամանելի կերպով վերաւորած են անոնց օրինակի ներգաշնակութիւնը, խորհրդաւ, մէջ ի մէջ վրաններու վերածելով զմրէթներուն ներքեւ խոնարհող խաղաղութիւնը միջոցին, որ միատարր ազօթաւորութիւններուն վեհութիւնը կ'ապահովէ ու աչքն ու հոգին կը լեցնէ հաւասարապէս: Կապի, դաճակտութեան, համաշխարհային ընդլայնումի զգայութիւններ — դասական արուեստին մէկ քանի մեծ ստորոգծիւններ — մի փնտռէք անոնցմէ ոչ մէկուն մէջ: Այս մարդին վրայ անոնց տկարութիւնը, — ուրիշներ պիտի ճշդէին՝ մեծութիւնը — իբր պատճառ ունի թաքուն զօրութիւններ, աւելի մեծ քան անոնք որոնք այսօր, օրինակի մը համար, հարիւրյարկեայ կառոյցներ կ'ամբարտակեն նոր աշխարհի մէկ երկու քաղաքներու մէջ: Հարուստ պահեստութիւնը որ այնքան ազգայինն է բոլոր արուեստներուն, ըսել կ'ուզեմ՝ այնքան հարազատօրէն կը յայտնաբերէ տրուած ցեղի մը հոգին, հոս դուրի է այդ գերագոյն առաքինութենէն: Աւելի տխուրը, — հակառակ իրենց թիւին բազմութեան, թերեւ ալ տեղողութեան մէջ իրենց իտարու մերձաւորութեան, անոնք չեն կրնար մտքի մէջ կերպարներ վիճակ մը որ — նկատի չունիմ կրօնականը — զիմացիմ ունենայ: Այցելեցէք Գահիրէի մզկիթները ու զուք պիտի տպաւորուիք հզօր այն միութենէն որով այդ կառոյցները մէկ զգացումի, մանաւանդ մէկ ցեղի հոգեխոյանքը կը պատմին ու իբր կը լրացնեն: Պոսայ մէջ Ս. Սոփիայի տաճարը, անհունապէս անմասնական, տաճարային վերջն ալ չէ կորսնցուցած արքանի իր խառութիւնը, հոխորութեան մէջ ժուժկալ իր հպարտութիւնը, հոգիներուն վրայ

զաժան, գրեթէ բարբարոս այն տիրակալութիւնը որ արեւմուտքին ու արեւելքին հոգեկան զսպանակը եղաւ այդ ժողովուրդին մէջ: Ինչն է որ առանց ոճի կ'ընէ երուսաղէմի քրիստոնեայ սրբալայները: . . . Անշուշտ այն տաճարները որոնք Ս. Յարութիւն, Ս. Ասուածածին, Ս. Յակոբ, Ս. Միսնդ կը կոչուին, կնիքին տակն են միացած երկրին քաղաքական հակառակորդներ: Հայածանքի ու գերութեան մէջ ապրելու կանչուած այդ կառոյցները պարտադրեալ համեմատութեամբ մը կը սքողեն իրենք զիրենք խաղամին նախանձն ու բռնութենէն: Անշուշտ, անոնք զորոն են ցեղի մը, չըջանի մը: Բայց որո՞ւնը: Դժուար հասկընալի ճնշում մը տակ որ միլիոններով հոգիներու բնուն է թերեւ քարին կամ ոճին վրայ, անոնք կորսնցուցած են արդեօք իրենց անհատականութիւնը, հազնելու համար նկարագրեր կրօնքին որ անդին Աստուծոյ եւ եւրոպայի մէջ կը զարգանայ առաւելապէս նման միջուկի մը անձնատուր, արտաքին ինքնացումն աւելի, նպատակն հետապնդելով ազգերու համաձայնութիւն, միակ ու մեծ զգայնութեան մը ծոցը: . . . Միւս կողմէն ծանօթ իրողութիւն է որ սրբատեղիները, մանաւանդ անոնք որ մեծութեան պարունակէն կը ձեռնին, ու հոգեկան մեծ ուժերու համագործակցութիւնն, արքաներու, իշխանապետներու ձեռնակները բլրայնուն չափ ու թերեւ աւելի ալ, ծնունդը, բերեկացումը, մարմնացումն են ժողովրդային հոսիւն զգայնութեան, այն անդիմադրելի սրացքին որով ցեղի մը սիրտը այդպէս ինքզինքը կ'առարկայէ միջոցն ի վեր: Ո՞ր շաւրները կրած են քարերը այս չէնքերուն . . . : Երուսաղէմը ծայրագաւառային քաղաք մըն էր Բիւզանդական կայսրութեան զեղեցկութեան շրջանին ու ասով՝ երթեկայ յարձակման մղձաւանջին: Կ'անցնէին արաբ պատմութեան թերթերին ընդհանրացումներէն բայց կը կենում այդ քաղաքին գրեթէ անընդմէջ գերութեան որ արուեստը տկարացնող եթէ ոչ սպաննող տիրական ազգակը կը նկատուի, պարտուած ժողովուրդներու գլխուն:

Ո՞ւր, ազգային դանդաղածը, այսինքն անմահ խմորը բոլոր մեծագործութեանց, տեղեւորներուն: Ասիկա պահում է այս քաղաքին: Մի մտնալ թէ նոյն աստեւ անիկա աստանն է այդ արուեստին սխրեմ թշնամի ուրիշ մտայնութեան մը: Աշխարհի ծագերէն զազթական հոգեհոսանք մը զմեզակ պաշտօնը ունի հակադէմութեան այդ ատելութիւնը, պահպանելու համար իբր: Քաղաքական վերելարումներու թահուրէն մէջ, կրօնական միարանութիւններ, մանաւանդ լատին ու յոյն այդ սրբալայներուն տիրակալութեան մը կը հետապնդեն կարելի ամէն փոքրութիւններով: Աշխարհիկ նպատակներու այս գերիշխանութիւնը արհամարհելի իրողութիւն մը չէ հոս, ինչպէս ցեղային տարրին տարտամութիւնը: Անհատականութեան, զեմքի, մարմնի սա պահար այս տաճարներուն վրայ հաւանաբար կը կապուի ուրիշ հանգամանքի մըն ալ: Անոնք ուղղութեան հրեային ու արարին ցաւօք ու քրքրութեամբ երբ կը կառուցուէին:

Ու միւս կողմէն, ծագումի ստ պայմանը չի՞ ներգործեր նաեւ չէղտքացնող, օտարացնող սահմանափակումները մէջ որ այդ սրբատեղիները կ'ընէ բաժան բաժան, առանց ազգային կնիքի, եթէ նկատի չառնենք միւս նոյնքան իրական արդիւնքը որ վիպայութիւնն է զարաւոր կիրքերու: Այդ տաճարներուն մէջ կոխն ու ասելութիւնը իրենց աստղաբեկը ըրին ուրիշ ոչ մէկ տեղ տեսնուած յամառութեամբ, ուժգնութեամբ կանթեղ մը փոխելը անոնց սրբաշունչ կամարներուն ներքեւ զուռ կը բանայ կազ ու բախումի, մինչև իսկ արխանի երեք զաւանթութիւններն ալ իրարու վրայ լարուած աչքեր կը պահեն տաճարներուն պատերուն ներսը ու մշտապատրաստ դիւրար բղբակալու անմիջապէս որ մէկուն լուսարար որ սրբապղծութիւնը զործէ մոմ մը փոխելու պատկերի մը առջեւէն . . .

(Մնացեալը յաջորդ թիւին)

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՉՈՐՍ ՆՈՐ ԱՐԵՂԱՆԵՐՈՒ

Աւարտած ըլլալով իրենց ութամեայ գպրոցական ընթացքը, և զնահատելի յաջողութեամբ պատրաստած լինելով իրենց պարտադրուած աւարտական գրութիւնները, Վարդապետի տօնի կիրակին, 15 յուլիսի՝ ըստ Հին Տոմարի, Ս. Աթոռոյ Մայր Տաճարին մէջ քահանայական աստիճան և Վեղարի օրհնութիւն ստացան, Հաստատութեանս Ընծայարանի Բարձրագոյն դասարանի չորս Սարկաւազները, Հրանդ Մինասեան, Սարգիս Աւետիսեան, Բարդէն Թումայեան և Կարապետ Կրճիկեան:

Ընծայականը յատենի Տնօրէն Ժողովոյ չարաթ մը առաջ յայտնած լինելով իրենց ինքնակամ յօժարութիւնը՝ ընդգրկելու կուսակրօնութեան լուծը և հաւատարմութեամբ ծառայելու Ազգին, Եկեղեցիին և այս նուիրական Տան, քանի մը օր վերջ ևս իրենց գրաւոր յանձնառողքերը մատուցած էին Նորին Ամենապատուութեան, որ գոհութեամբ և սիրով ընդունած էր անոնց ինքնանուէր ընծայարարութեան այս ուխտը:

Հստ վանական կանոնաց, ձեռնադրութիւնը կատարեց Ս. Պատրիարք Հայրը, խրտուիլակութեամբ Լուսարարապետ Տ. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոսի Թէ՛ կոչման վեհալուստ արարողութիւնը՝ չարաթ երեկոյնի,

Թէ՛ ձեռնադրութեան աստուածային խորհուրդը՝ կիրակի առաւօտուն, ի ժամ Ս. Պատարագի, և Թէ՛ Վեղարի օրհնութեան սրտառու չարաթը՝ կիրակի երեկոյնի, կատարուեցան նախորդ ձեռնադրութեանց բովանդակ շքեղութեամբ, զգացումով և պատկառանքով: Հո՞ծ բազմութեան մէջ, որ կը լեցնէր Տաճարն ու գոսը, այս անգամ ուշադրու էր ներկայութիւնը բազմաթիւ յոյն վարդապետներուն, և մէկէ աւելի հայ կաթողիկէ և լատին կղերականներու:

Ընծայականներուն՝ աշխարհէ՛ հրաժարմամբ կրօնի և եկեղեցւոյ նուիրման ձեռամբարձ հրապարակային ուխտը, մարմնոյ կեանքին մեղեիւթիւնը նշանակող փրկունի զկեցումը՝ ձեռամբ իրենց հոգեծնողին, ինչպէս նաև Ս. Հոգւոյն զործմը խորհրդաւորող Օծումը սրբալոյս միւսեռնով՝ դարձեալ արցունք խնց մաքնուն աչքերէն, ձեռնադրողին, ձեռնադրականներու և բոլոր ներկայից տալով հոգեւոր յուզումի սարսուռներ:

Ս. Պատրիարքը, օծման պահուն, փոխելով չորսին ևս անունները, Հրանդ Սարկաւազը կոչեց Տ. Պարոյր, Սարգիս Սարկաւազը՝ Տ. Գուրգի, Բարդէն Սարկաւազը՝ Տ. Պատկ, Կարապետ Սարկաւազը՝ Տ. Միւսոն:

Ապա զգաժուած հոգւով խօսեցաւ քարոզը. նոյնութիւն մը ցոյց տուաւ նախ օրուան տօնին և ձեռնադրութեան խորհուրդներուն միջև: Ըսաւ Թէ. Պայծառականութիւնը Յիսուսի կեանքին այն պահն է, ուր անիկա ամենէն աւելի պայծառօրէն ունեցաւ իր Մեսիական նկարագրին ըմբռնումը, ինքզինքը Մովսէսի և Եղիայի հետ հոգեկան հաղորդութեան մը մէջ զգացած պահուն, աղօթքի միջոցին: Ձեռնադրութիւնը ևս, ըսաւ, Աստուծոյ պաշտօնէին համար՝ կեանքի այդ վայրկեանն է, ուր անիկա պէտք է յստակօրէն ունենայ իր կոչումին գիտակցութիւնը: Հանրային ծառայութեան կանչուած մարդը, յարեց, կրնայ իր մէջ յառաջ բերել ինքնաճանաչութեան այդ վիճակը, երբ կարենայ, Աստուծոյ հետ ներքին գէմյանդիմանութեան լոյսի մը մէջ, իր հոգւոյն խորը արթնցնել ցեղին և կրօնքին ամենէն մաքուր տիւ պարները: Մովսէս օրէնքն է, այսինքն պահպանողականութիւնը. Եղիա՝ նախանձայուղութիւնը, այսինքն ազատականութիւնը: Ու բարի և մեծ գործիչներ հանք

դիւսանալու ճամբուն մէջ կը մտնեն անոնք միայն, որոնք կրնան այդ երկու ձգտումներուն միջոտահման կէտի մը վրայ գնել իրենց գործունէութեան կուտանը, մէկէն առնելով անշեղ և անխիւրտ գնացքի մը կշիռը, և միւսէն՝ բարձրագոյն խոյանքներու թիւքը. ուրիշ խօսքով, անոնք միայն կրնան ինքզինքնին լծուած զգալ իսկապէս փրկարար ծառայութեան մը լուծին, որոնք կրնան իրարու հետ ներդաշնակօրէն լծորդել իրենց մէջ՝ մարդուն դադափարը և Աստուծոյ մտածումը: Յիսուսի պայծառակերպութիւնը՝ իր ճշմարիտ մարդկութեան և հաւասարապէս ճշմարիտ աստուածութեան զգացումներուն իրական բայց անայլայլ ազուցումն է իրարու մէջ: Անոնք որ հոգեկան այսպիսի կացութիւն մը կրնան կազմել իրենց մէջ, հզօր յարումով կը փարին իրենց կոչումէն իրենց տրուած բոլոր պարտականութիւններուն, որքան ալ տաժանելի և ծանր լինին անոնք: Ատոր համար է որ Թաբորի լոյսերուն մէջէն անխոռով աչքով կը դիտէր Յիսուս արիւնոտ Դողգոթան, երբ Մովսէս և Եղիա կը խօսին իրեն հետ «զելլիցն որ կատարելոց էր յերուսաղէմ»: — Պետրոսի բացառանշութիւնը, ըսաւ, «Բարւոք է մեզ աստ լինել»՝ Փրկչին խղճմտանքի ձայնին անդրադարձութիւնն է լոկ՝ իր սրտին մէջ: Անոր հետեւողները պէտք է նմանիլ ձգտին իրեն, մահուափ սիրելու համար իրենց պարտականութիւնները, որքան ալ դժնդակ և անհնարին թուին անոնք իրեն: Ըշմարտութեան, արդարութեան, սիրոյ, յոյսի և սրբութեան համար իրենց կրած տառապանքներուն մէջ, Աստուծոյ պաշտօնեաները պէտք է ներքին քաջութիւն ունենան իրենք իրենց ըսելու. «Բարւոք է մեզ աստ լինել»։ Լաւ է որ այս տեղ, այսինքն այս պարտականութեան տակ մնանք ընդ միշտ. «Հո՛ս կենանք, հո՛ս, գործնք, հո՛ս տառապինք, հոս մեռնինք...»: Աստուծոյ սեղանին ընծայեալին ուխտի նշանաբանը ա՛յս պէտք է լինի իր ձեռնադրութեան, այսինքն իր պայծառակերպութեան օրը: — Զեր Թաբորը այս բնմ է, ուր կրօնքին փառքը կը ճաճանչէ, ու Դողգոթան՝ հոն, վարը և հեռուն, ուր մեր նահատակ ժողովուրդը աբիւն և արցունք կու լայամէն օր: Ան-

տրտում քաջութեամբ դիտեցէք զայն, ընթանալու համար, վազընէ սկսեալ, դէպի ան: Այս բեմը ձեր գործունէութեան սեմը՝ մուտքն է միայն, իսկ փախումը՝ ձեր գերեմանը միայն: Ամէն մարդ կը ծնի, ամէն մարդ կը մեռնի. բայց երջանիկ են անոնք միայն, որոնց ծննդեան և մահուան բաշխումը իրարմէ բաժնող միջոցը կամ զաշտը լի են քաջութեան, սիրոյ և առաքինութեան գործերով: Մի՛ մոռնաք, չարունակեց, թէ այս տեղ ևս, ձեր թաբորին վրայ, ձեր պայծառակերպութեան օրը, դուք ալ ունիք հոս ձեր Մովսէսն ու Եղիան, երկու Յակոբոսները, Տեառնեղբայրն ու Գլխադիրը, որոնց առաջինը օրէնքին պատգամը աւետարանեց շնորհաց տնտեսութեան մէջ, ու երկրորդ՝ սրբութեան և սիրոյ օրհնութեան երգը լսեցուց իր արեան խոխոջումին մէջէն: Ամէնքս կը ցանկանք ի սրտէ որ անոնք խօսած լինին այսօր ձեզի հետ՝ ձեր հոգիներուն խորութեան մէջ՝ ձեր ապագայ պարտականութեանց մասին, ինչպէս խօսած են միշտ սիրտերուն մէջ բիւրաւօր այն ձեռնադրեալներուն, որոնք բազում զարեւէ ի վեր խոնարհեցուցած են իրենց պարանոցը այս նուիրական խորանին տոջէ: Մի՛ լուցնէք երբեք անոնց այդ նուիրական ձայնը ձեր մէջ: — Ի վերջոյ հոգեւանդն զգածամբ ոգեկոչեց Ս. Աթոռոյս մեծ նահապետները, Պարոն Տէրը, Եղթայակիրը, Հաննան, Զաքարիան, Թէոդոսները, Կիրակոսը, Յովհաննէսը, Եսային, Վեհապետեանը, և արցունքով կանգ առնելով Դուրեանի տոջէ, հայցեց որ իրենց անմահութեան յաւիտենական խորքէն օրհնեն իրենց շարունակուած գործին այս նոր պտղաբերութիւնը:

Գարողէն վերջ, Աւագ Սարկաւազը ձայնեց «Ողջոյն տուք միմեանց», ու մինչ զպիւրները կ'եղանակէին «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ», տանեալնը զարերու խորքէն հնչող զմայլելի օրհներգը, Սրբազանը ի համբոյր կը խոնարհէր իր ձեռնաստուներուն օձեալ ճակատին և ձեռաց. իրեն կը հաւեւէր հոգեւորականաց դասը ամբողջ, սուրբ օծութեան օրհնախառն այս բուրումը հետդհեւէ փոխանցելով բովանդակ ժողովուրդին:

Երեկոյեան ժամերգութեան տանն, ինչպէս վերեւ ակնարկեցինք, մեծ բաղ-

մութեան ներկայութեանը, սրտառու խորհրդաւորութեամբ կատարուեցաւ արեւդայական վեղարի օրհնութիւնն ու տուջութիւնը. ու երբ չորս երիտասարդ հոգեւորականները զգեցան աշխարհաւորաց կեանքին կնկուղը, կ'արտասուէին, ոչ միայն անոնցմէ միոյն մայրիկը, որ Կ. Պոլսէն եկեր էր ներկայ լինելու իր զաւկին ձեռնողութեան, այլ նաև բոլոր մայրերը՝ ի տեղի միւս երեքին մայրերուն, որոնք տարաբարութեան ճամբուն վրայ կամ պատերազմի խառնուրդին մէջ վաղուց նահատակուած, կը հաւատանք թէ իրենց անմահութեան սուրբ համբոյրն է որ կը զրկէին այդ բոլորներէն իրենց հոգեւոր հատորներուն օժուած ճակատներուն և աջերուն:

Կեղերակիրքին, ընթերցի հանրային մեծ սեղան տրուեցաւ բովանդակ Միւրանութեան և ուսանողներուն: Ա. Պարիրքը անդինի «կենաց» արտասանելով՝ նորախայծ պտուղներէն անցաւ հասարակական ծառին, նորընծաներէն՝ միարժեքութեան, մասնաւորաբար հնազոյն անցեալ սերունդներուն, արագ ակնարկի մը մէջ պատկերացնելով Ա. Աթոռոյ և անոր հազարաւոր մշակներուն, պատրիարքներէն սկսեալ մինչև յետին քրիստոնեային կեանքը, և անկէ զլիսած կրօնական և ազգային միջնորդութեան գործը: Մագիկը որ դարերէ ի վեր Սիոնի այս բարձունքին վրայ հսկող հաւատքի և սիրոյ ոգին ընդ միշտ մնայ անքուն, Աստուծոյ փառքին և ազգին բարեւոյն համար: Յետոյ ամբողջ ներկաները համերգեցին «Սրահնէք» զՏէր յօրհնութիւն ի նոր, քանդի ծագեաց մեզ եղջիր ի Դաւիթ» շարականը, որ նոյն ատեն պաշտօնական օրհներգն է Ա. Յուկորեանց: — Շնորհարաշխութեան հանդիսութիւնք վերջացան այսպէս հոգեւոր խընդութեանց սրտագրաւ ոգեւորութեամբ, ամենուն մագիթանքներով որ այս չորս ձեռնադրեալներով ոչ միայն թիւի այլ և որակի տեսակէտով նկատելի բարգաւաճում մը ունեցած լինի մեր Միւրանութիւնը: — Յաջորդ առաւօտուն, 16 յուլիս, նորընծայք սկսան իրենց ներամիտփեալ մեկուսացումի շրջանը, քաշուելով Ա. Թորոսի մատուռը, հին գրչազրաց Մատենադարանը, որ նորընծայից քառասորդական ապաշխարութեան կայարանն է նոյն ատեն:

Ստորեւ կը գնենք նորընծայից կենսագրութեան քանի մը գլուխներ միայն:

Տ. Պարոյր Արեղայ ծնած է 1910 ին Կ. Պոլիս: Տ. Յուսիկ Արեղայ՝ 1910 ին, Զմիւռնիա: Տ. Պապիկ Արեղայ՝ 1912 ին, Պարտիզայ. Տ. Միւրան Արեղայ՝ 1911 ին Կ. Պոլիս — Զորան ալ տարագրութեան ատեն կամ պատերազմի խառնուրդին մէջ կորսնցուցած են ծնողքներն. միայն երբորդը ունի մայր: Ամէնքն ալ իբր որբ պատուարան զաւած են Յունաստանի ամերիկեան որբանոցներուն մէջ ի Լուիթըք և ի Սիբա. և իբրենց ծննդավայրի զգրատանց մէջ առած տարբական նախակրթութիւններն շարունակած են այդ բարեփրական Հաստատութեանց մէջ, այդ ութիւն վաղուց բաւական ընդլայնալով նաև յունարէն լեզու: Առաջին երեքը երեսնադէմ բերուած և ընդունուած են 1926 ին Ա. Աթոռոյս Ժառանգաւորաց վարժարանը ուր իրենց ընկերացած է եւ շարորդը՝ 1929 ին Ժառանգաւորաց շրջանը յաջողութեամբ աւարտելով, 1930 ին, Սարկաւազ ձեռնագրուած են Լուսարարացիներ Տ. Միւրոյ Սրբազանէ, որ այն միջոցին Տեղապահ էր, լուսահոգւոյն վախճանուէն վերջ, Սարկաւազութեան ուսանողական քառամեայ շրջանը եւս լրացւցած են, գտնուակութիւն պատճառելով մասնաւորապէս իրենց թէգերուն համար, որոնք գնահատելի աշխատութիւններ են արդարեւ՝ կրօնական, եկեղեցադիտական և մասնագրական տեսակէտով: Տ. Պարոյր Արեղայ աշխարհաբարի վերածած, յառաջարանած է ծանօթաբանած է Զեմոր Դիւղը, տեսութիւններ եւ կատարելով նախասկիզբարեան շրջանին վերադրուած հայ հեղինակներու մատենագրական հարցին շուրջ ընդհանրապէս, եւ հայ հեղինակութեան եւ հայ քրիստոնէութեան ընդգիմամբ առաջին պայքարին վերաբերմամբ, մասնաւորապէս, (էջք 230): — Տ. Յուսիկ Արեղայ գրած է Յովհան Ոսկերբանի բնական հոգեւոր եւ մատենագրական արժէքին մասին ընդհանրապէս, եւ անոր հայերէնի թարգմանուած տրագագրեալ և մանաւանդ անտիպ գործերուն շուրջ մասնաւորապէս, առաջինն նկատողութեամբ եւ յունարէնի հետ համեմատութեամբ Եսայիայ մեկնութեան այն հատուածներուն, որոնք, զեռանտից, կը պահուին մեր Մատենադարարին մէջ, (էջք 373): Տ. Պապիկ Արեղայ ուսումնասիրած է Հայ եկեղեցական երաժշտութիւնը, ընդհանուր կրօնական և քրիստոնէական և ազգային երաժշտութեան և հայ ժողովրդական երգին հետ իր յարաբերութեանց մէջ, զանց չընելով նաև քրիստոնէական և տեսութիւններ կատարելով մեր եկեղեցական հին երաժշտութեան արուեստագիտական հանգամանքներուն մասին, (էջք 230): Տ. Միւրան Արեղայ աշխարհաբար հայերէնի վերածած է Սորոմոնի «Իմաստութիւն» գիրքը, ուսումնասիրական ներածութեամբ, մեկնարանական ծանօթութիւններով եւ յունարէնի հետ համեմատական նօթերով միասին:

ՀՈԳԵԼՈՅՍ Տ. ԵՂԻՇԷ ԴՈՒՐԵԱՆ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆԸ

Շարաթէ մը ի վեր՝ վերջնապէս տեղափոխուած իր հանգստարանին վրայ զետեղուած է արդէն Լուսահոգւոյն նորակերտ դամբարանը, առաջնակարգ ամբիժ մարմարիոնէ արուեստագործուած շքեղ յիշատակարան մը, աշխատութիւն՝ Ս. Քաղաքիս Պէղալէլ (= Բեսելիէլ) երբայական-մուշէտնի պատուական տնօրէնին եւ իր ճարտար աշխատակիցներուն (*):

Սրբոց Յակոբեանց Մայրաժոնքէն քիչ մը հեռու, Ս. Փրկչի վանուց ներքին բակին մէջ, որուն կամարաշատ պարունակին տակ ամփոփուած են Պարոն-Տէր Գրիգոր պատրիարքի եւ իր յաջորդներուն, այսինքն վերջին երեք դարերու պատրիարքներուն աճիւնները, տաճարին զբան եւ յարակից բացօդեայ պատարագամատոյց սեղանին հանդէպ, արեւմտակողմի սինաօրահին մէջ են իր երկու նախորդներուն՝

Վեհապետեան եւ Եսայի պատրիարքներու կճեայ մեծ դամբարանները, ձուածե շինուածքով. վերջինին աջ կողմը, նոյն սինաօրահին հարաւային ծայրը, անկիւնամերձ կամարին ներքեւ է այժմ Դուրեանինը, քառանկիւնի՝ հորիզոնադիր ձեռով: Ամբողջ կամարին յատակը, 13 քառակուսի մէթր ծաւալով, ծածկուած է մարմար տախտակամածով, ասոր ճիշդ մէջտեղը, 185×80 սմ. մեծութեամբ զետին մը զրաւած է բուն տապանը կամ դամբարանը, 105 սմ. բարձրութեամբ: Ստորնամասը կամ խարխիւրը պարուրուած է քառանկիւնի շրջապատ լայն երկղով մը, որ տապանին պատուանդանը կը ձևացնէ: Իսկ վերնամասը կամ կափարիշ ճակատը միակտուր կճեայ թանձր տախտակ մըն է, որուն շրջեքը տապանին քանդակազեղ քիւն է:

Այդ ճակատին վերին կէսը զրաւուած

ՀԱՆԳԻՍՏ

ՏԵԱՌՆ ԵՂԻՇԵԱՅ Ս. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԴՈՒՐԵԱՆ

ԵՐԱՆԱՇԵՆՈՐՀ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻՆ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ

ՈՐՔ ԸՆԴ ԼՈՂՈՎ, Ի ՏԱՊԱՆԻ ԱՍՏ ՄԹԻՆ,
ԱՐՏԱՍՈՒԱԼԻՅ ՀԵԾՄԱՆՅ Ի ԿՈԾ ՄԵԾ՝ ԵԻՒՆ
ԶԱՄԲԻԾ ՄԱՐՄԻՆ ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԻ ԱՌՆԸՆ ՄԵԾԻ,
ՈՐՊԷՍ ՃՐԱԳԻ ՇԻՋՈՒՅԵԼՈՅ ԲԵԿ ԽԵՅԻ,
ԳԻՏԵՆ ԶԻ ԼՈՅՍՆ Ի ՆՄԱ ԼՈՒՅԵԱԼ՝ ՀՈԳԻ ԻՐԻ՝
ԸԶԳԵՐԱՐՓԻՈՅԻ ԸՄՊԷ ԶՇՈՂԱ ԱՐԴ ՄԸՏԱԳԻՐ,
ԵՒ ԶՈՐ ԽԸՆԴՐԵՆՆ Ի ՔԷՆ ՆՈՔԻՆ՝ ԱՅՍ ԵԻԵԾ,
ԶԻ ՊԱՀԵՍՅԵՍ, ՏԷՐ ԿԵՆԱՅ, ԱՅԺՄ ԵՒ ՅԱԻԷՏ,
ՅՈՐԴԻՈՅՆ ԵՐԱՄՍ ԵՒ Ի ԿՐՕՆԻՍ ՍՈՒՐԲ Ի ԾՈՅ՝
ԶԻՐՈՅ ՄԸՏԱՅ ԵՒ ԸԶՍԸՐՏԻՆ ՄԱՔՈՒՐ ԲՈՅ,
ԶԻ ՅԱՄԱՅՐ ԱՄՍ ԻՐՈՅ ԱՆՈՒԱՆՆ ՀՈՎԱՆԻ
ԱՍՏ ԵՒ Ի ԲՆԱԻ ԱԶԳԻՍ ԿԱՅՅԷ ԿԵՆԳԱՆԻ:

(*) Դամբարանին ամբողջական եւ մաս առ մաս լուսասիւղ պոսկերները եւ յիշեալ հաստատութեան եւ քրուեստագէտներուն մօտին նօր մը պիտի կառնեամք զնեյ «Սիւն»ի յառաջիկայ բիւլն մէջ միայն:

է պատրիարքական շքեղ թագի, վախտաի, արտասուրաղներու, կոնքետի, հայրապետական մականի և հովուական ցուպի բարձրակարգաւ գեղեցիկ քանդակներով. իսկ վարի կէսը՝ դամբանական զրարար տաճարով մը, խորաքանդակ փորագրուած՝ միջին մեսրոպեան երկաթադիրերով, որոնց ներազիծ օրինակը հայթաթեց Վահրէէն Պ. Մարտիրոս Պալայեան՝ ծանօթ գեղագիրը։ Վերի և վարի երկու մասերուն միջև մեսրոպեան մեծ երկաթադիրով փորագրուած է սովորական վերտառութիւնը. «Տաճարաւորը, զոր զրած է Ս. Պատրիարք Հայրը, զերծ տապանադիրներու սովորական պարարտ ոճէն, ազերս մըն է լոկ, և իբր այդ՝ տեսակ մը ինքնատապութիւն, դամբանական զրականութեան մէջ. ահաւասիկ տապանադիր այդ քերթուածը, իր վերտառութեամբն հանդերձ։

Տապանին միւս չորս երեսները, երկու կողերը, սնարը և անոտքը, ամբողջովին քանդակազարդուած են։ Չախ կողի երեսը կը ներկայացնէ, իբր խորք պատկերին, յընդհանուրն՝ Երուսաղէմի և մասնաւորապէս Ս. Յակոբայ վանքին տեսարանը։ Վերի ծայրը, բարձր պատուանդանի մը վրայ, ամբողջ հասակովը՝ վեղար ի գլուխ՝ կանգնած է ինք լուսահոգին, իր կերպարանքին ճշգրիտ գիծովը, մէկ ձեռքը հովուական ցուպ, միւսը դէպի ժողովուրդը շարժած։ Քարոզիչն է որ կը խօսի. իբր ունկընդիր կեցած է վեղարաւորներու և երկու սեռէ բազմութիւն մը, որոնք իրեն ուղղուած են ուշագիր. հոգեւորականներու առաջին շարքին մէջ որոշակի կը ճանչցուն Ն. Ս. Տ. Բարդէն Վեհը և Ս. Աթոռոյս և Կ. Պոլսոյ ներկայ Սրբազան Պատրիարքները։

Այլ կողմի երեսը կը ներկայացնէ, իբր խորք պատկերին, Արմաշու գպրեվանքը. տեսարանին լայնագոյն մասը կը տեսագրէ Սրբազանին Արմաշու անձնական հարուստ մատենադարանը, որուն առջև խոշոր դերասեղանի մը գլուխը նստած է ինքը, ահուշ ժպիտին բովանդակ քաղցրութեամբը. ուսուցիչն է՝ որ կը պատրաստուի իր դասին։

Անարի քանդակը կը ներկայացնէ բանաստեղծը կամ Հովուական Սրինգին հեղինակը, իր գիմագիծովը միշտ, բարի հո-

գիւրի աւետարանական տիպարին արտայայտութեամբ. ձախ ձեռքով ծունկին վրայ կը բռնէ եղևեայ սրինգ մը. աջին ունի հովիւի մական մը, առջևը կեցած է գառնուկ մը։

Անոտքի քանդակը կը ներկայացնէ բանասէրը, մագաղաթներու վրայ հակած ուշագիր։

Ամբողջ այս գործին առթիւ, թէ՛ մարմարինն համար և թէ՛ իբր շինողէք, ընդամէնը ծախսուեցաւ իբր 220 պաղեստինական ոսկւոյ դումար մը, որուն 180ը հայթաթուեցաւ Ս. Պատրիարքին յօրինած «Եղիշէ Պատրիարք Դուբեան» կենսագրական ուսումնասիրութեան արդիւնքէն. մնացեալը մասնակի նուիրատուութիւններէ գոյացած է, որոնց մէջ՝ Ս. Աթոռոյս պաշտօնականներէն պատուական ազգայինի մը 16 ոսկւոյ ինքնայոթար նուիրատուութիւնը։

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Յուլիս ամսոյ ընթացքին Ս. Աթոռոյս ՏԵՐԷՆ Ժողովը ութը անգամեր ի նիստ գումարուեցաւ իբրեւ վարչական մարմին, իսկ իբրեւ ԿՐՈՏԱԿԱՆ ԱՍԽԱՆ մէկ անգամ, նոյնպէս ԱՍՏՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐԽՈՐԴը երկու անգամ՝ խորանշիրը զրադելով իր իրաւասութեան մէջ եղած խնդիրներով։

● Կիր. 1 Յուլիս. — Ըստ Հին Տոմարի Գլխո գտնւոյ տօնին առթիւ սուրբ պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Կուսի գերեզմանի տաճարին մէջ. բարոյեց Տ. Նորայր Վրդ. «Յայտ գիտացնէ ամենեւեան և թէ իմ աշակերտը էր, եթէ սիրիցէր զմիմանս» (Յովհ. ԺԳ. 35) և րացատրեց թէ ճշմարիտ քրիստոնեան իր կենսաբով պէտք է ապացուցէ Քրիստոսի աշակերտ ըլլալու իրողութիւնը, գործնականապէս սիրելով իր ընկերը։

Կէս օրէ վերջ ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ, Միաբանութեան և Ժողովրդեան ներկայութեամբ տեղի ունեցաւ Սրբոյ Թարգմանչաց զրական հանդէսը, աշխատութեամբ ժառ. Վարժարանի և Ընծայարանի տանուց և մասնակցութեամբ Սրբոյ Թարգմանչաց մանկանց, Բացի երգերէն և արտասանութիւններէն, զոր այս վերջինները և ժառանգաւորները եղանակեցին և կատարեցին, Կարսպետ Սրկ. Կարդաց Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի ուղղուած խրնագիր դիմաւորութիւն մը. Արշակ Սրկ. Գիրը և Գրականութիւնը վերնագրով ուսումնասիրական խրնագրութիւն մը. Յարութիւն Սրկ. Օջական և Աշախշատ վերնագրով խրնագիր

շարադրութիւն մը. իսկ Ազատ Ուրախակիր հոգեւոյս Դուրեան Ս. Պատրիարքի «Սիոն» շաբաթը քիւն մէջ դրուած «Սահակ եւ Մեսրոպ» գրական կտորիցի գրաւար Քարգմանութիւնը, իրմէ կատարուած: Ամենէն վերջը, Ս. Պատրիարքը արտասանեց փակման խօսքը. «Զգացումն է, ըսաւ, որ զմեզ ամէնքս կը բերէ այսօր այս հանդէսին, այսինքն նախնեաց սէրը. արդար պիտի ըլլար սակայն որ մտածուիմ կանգ առնել տար մեզի հոս անոնց յիշատակին առջեւ: Չէար է պարտաւորեն ինքզինքնիս ամէնքս այսօր խորհելու թէ ի՞նչպէս եւ ի՞նչ աստիճան կը զործադրենք մեր այդ սէրը հանդէպ անոնց անձին ու զործին, այսինքն ի՞նչ անկեղծութեամբ կը յարգենք զանոնք: Վերառնելով միայն մէկը, թերեւս վեհագոյնը, այս պարտականութիւններէն՝ զորս ազգովին տէր է ըզգանք մենք անոնց առ մեզ ունեցած մեծ երախտիւնը հանդէպ, եթէ փորձուի հարցնել այսօր մեզի թէ ի՞նչ չափով կարելի եղած է մեզի գոհացումը Աստուածաշունչի Քարգմանութեան զործը, զոր անոնք կատարեցին ա՛յնքան ջերմ հաւատարմով եւ ազգին բարւոյն համար ա՛յնքան սերտ իղծերով, աւելի պարզ խօսելով՝ քանի՜ հայ կայ այսօր որ կը կարդան Ս. Դիրքը, կամ քանի՜ տուներու մէջ կը զետնուի հայերէն Աստուածաշունչը. միայն այս հարցումին պատասխանը պիտի կրնանք ինքնին լինել ստուգանիշ Սրբոց Քարգմանաց զործին հանդէպ մեր սիրոյն եւ յարգանքին: Ապա, շարունակելով իր խօսքը, րացատրեց կրօնական զգացման դերը՝ անհատական, ընտանեկան եւ ընկերային կեանքի ոլորտներուն մէջ, եւ Ս. Դիրքի արժէքը այդ դերը արդիւնաւոր եւ բարոյական լինելու համար:

Քշ. 2 Յուլիս. — Ս. Սիրան Սրբազան, ընկերակցութեամբ Տօրթ. Բազայի եւ Պ. Նուրեանի, Յոյսէ գնաց, իր առողջական վիճակին մասին ըստանալու համար Բրօք. Մարգոս. Դերմանիայէն վերջերս Պաղեստին փոխադրուած հրեայ անուանի մասնագէտ բժիշկին խորհուրդը իր առողջական վիճակի մասին:

Դշ. 4 Յուլիս. — Ս. Տիրան Վրդ. փութաց Լաւելայ ի տես իր հօր, Ս. Ներսէս աւագ քահանայ Թափուրճեանի. որուն պատահած աղէտքին մասին հեռաձայն ստացանք առաւօտուն:

Եշ. 5 Յուլիս. — Ս. Պատրիարքը, Ս. Կիրեղ եւ Ս. Սեբովրէ վարդապետներու ընկերակցութեամբ Յոյսէ իջաւ զործով եւ վերադարձաւ իրիկունէն առաջ:

— Դուժկան հեռագիր ստացանք Ս. Տիրան Վարդապետէ թէ հէր հայրիկը վախճանած է:

Ուր. 6 Յուլիս. — Առողջական պատճառով, դարձեալ Յոյսէ գնաց Ս. Սմբատ Սրբազան, Տօրթ. Բազայի եւ Պ. Նուրեանի հետ:

Եր. 7 Յուլիս. — Տնօրէն Ժողովը լուսարարապետարանի մէջ ընդունեց շրջանաւարտ չորս երէց սարկաւազները եւ լսեց անոնց յօժարութիւնը եւ ուխտը քահանայական աստիճանի ընդունելութեան համար:

— Երեկոյին տեղի ունեցաւ Ժառանգաւորաց մարզահանդէսը ի ներկայութեան Միաբանութեան, ղեկավարութեամբ Լրանդ Սարկաւագի:

Կիր. 8 Յուլիս. — Սուրբ Պատարագը մատու-

ցուեցաւ Ս. Յարութեան մեր վերնայարկ մատուռին մէջ. քարոզեց Ս. Մկրտիչ Սրբազան. օրումն աւետարանին անդարդաւնալով րացատրեց հացի հրաշքին հոգևոր եւ նիւթական նշանակութիւնը եւ երկուքին անհրաժեշտութիւնը իրրեւ սնունդ հոգւոյ եւ մարմնոյ:

Քշ. 9 Յուլիս. — Երէց չորս Սարկաւագունք այս օրընէ սկսան ամէն առաւօտ իջնել Դեթեմանի, Ս. Կուսի գերեզմանի հանապազօրեայ պատարագներուն սպասարկել, ինչպէս կանոն է ընել ընծայացու Սարկաւագաց:

Եշ. 12 Յուլիս. — Առաւօտուն կանուխ կատարուեցաւ հոգեւոյս Ս. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի ամիւններուն փոխադրութիւնը իր նոր դամբարանին մէջ:

— Հոգրին շուրջը զետեղուեցան բուրվառ խնկամաններ. Ս. Պատրիարքին առաջնորդութեամբ չորս վարդապետներ մինչ ասոյին ննջեցելոց շարականներ կը հոգեբրգէին. անոցին չորս ուրիշ վարդապետներ գերեզմանը պարպել կուտային հողէն: Երբ երեւան եկան ամիւնները, մարութ կտաւի, փիլոնի եւ վեղարի մէջ պատանուած, զորս վարդապետները զրկամարած վերցուցին զայն իրենց ու ամենուն արցունքներուն մէջ, բուրմամբ անուշահոտութեամբ խնկոց, եւ ամփոփելով նոր դագաղի մը մէջ, ամէնչին ի միասին փոխադրեցին զայն Ս. Փրկչի մատարան ասեանք: Ընդհուպ հոն Ժամանեցին ամբողջ Միաբանութիւնը եւ աշակերտք: Քահանայաթաղի հակիրճ կարգ մի կատարուեցաւ հոն. ապա «Ուստի բուրելովքի համախումբ երգեցողութեամբ դագաղը առաջնորդուեցաւ իր նորակերտ խճանձի դամբարանը, ուր ամփոփուեցաւ ամենուն վերկրնուած արտասուածքը տրամութեան մէջ: «Դարձ անձն իմ ի հանգիստ քո»ն երգելով արտանոյշ, Դերեզմանին կնքումէն վերջը, Ս. Պատրիարքը զգածուած քառերով սգեկոչումն ըրաւ իր հոգեծնողին յիշատակին, ու աղար եւ միաբանք երգեցին իր «Ետեւէս եկուր»:

Ուր. 13 Յուլիս. — Վաղուան Տօն Տապանակի» ի առթիւ երեկոյին նախատեսուի մատուցուեցաւ մայր ամառքին յարակից Ս. Էջմիածին եկեղեցին մէջ:

Եր. 14 Յուլիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Յետոյ, չորս ընծայացու սարկաւագները, առաջնորդութեամբ լուսարարապետ Ս. Մեսրոպ Սրբազանի, ներկայացան Ս. Պատրիարք Լօր եւ անձամբ յանձնեցին իրենց ուխտագիրները: Եւ Ամենապատուութիւնը հայրական գորովանքով ընդունեց զանոնք, խրատական վերջին խօսքն ուղղեց իրենց, եւ «Պահպանիչ»ով օրհնեց անոնց ուխտը: — Երեկոյին՝ Ս. Պատրիարքը «Հրաշափառ» թափօրով իջաւ Մայր Տաճար, ուր կատարուեցաւ կիրակամուտի պաշտամունք եւ նախատեսուի Վարդապետի. ապա կրկին նախատեսուի ի յիշատակ Դաւթի Աստուածածնօր եւ Տեառնեցող, ըստ տեղանի սովորութեան: Յետոյ, մեծ շուրջով կատարուեցաւ ընծայեալներու կոչման արարողութիւնը:

— Առաւօտուն, գերման Փրօթ. բժիշկ Տօրթ. Մարգոս եւ Ս. Քաղարիս հրէական մէկ հիւանդանոցէն Տօրթ. Սամուէլ Սոն, Տօրթ. Բազայի առաջնորդութեամբ այցելեցին Ս. Պատրիարք Լօր եւ իրենց տեսութիւնը յայտնեցին Ս. Սմբատ Սրբազանի առողջական վիճակին մասին:

● Կիր. 15 Յուլիս (Վարդապետ)։ — Ս. Պատրիարքը պատարագեց առաւօտուն եւ կատարեց չորս արեղաներու մեռնադառնութիւնը, եւ երեկոյն կատարեց վեղարի օրհնութիւն (տեսնել այս մասին թերթիս այս թիւին մէջ գրուած յատուկ յօդուածը)։

● Բշ. 16 Յուլիս։ — Մեռելոցի առթիւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Փրկիչ, ուր բարոզեց Տ. Զգոն Վրդ. բացատրելով թէ օրինակելի կեանք, բարի համբաւ, անմահաց յիշատակ եւ յաւիտենական կեանքը կ'ապահովուի մի միայն Քրիստոսի հետեւելով։

— Ֆրանսական հիւանդանոցի բժշկապետ Տօրթ. Պատէր այցելեց Ս. Պատրիարքին եւ իր տեսութիւնը յայտնեց Ս. Սմբատ Սրբազանի առողջութեան մասին։

— Դրազէտ-ուսուցիչ Գ. Յակոբ Օշական երուսաղէմ եկաւ եւ այցելեց Ս. Պատրիարք Զօր։

● Դշ. 17 Յուլիս։ — Ս. Պատրիարքը, Տ. Մեսրոպ Սրբազանի եւ վարդապետաց ընկերակցութեամբ այցելեց Բեթղեմէմ, տեսնելու նորոգութեան նախապատրաստական աշխատութիւնները, որ կը կատարուին հոն՝ Ս. Իննդեան մեծ տաճարին մէջ։ Սիւներուն պատուանդաններուն ամրութիւնը ստուգելու համար կատարուած պեղումներու միջոցին՝ հին մագլիթի հեաքեր նշմարուած բլլալով՝ բախած են ամբողջ տաճարին յատակը, զոր գտած են բովանդակալէս ծածկուած հնադրութիւն մագլիթներով, որոնք կ'ամրարկին լինել Կոստանդիանոս կայսեր օրով շինուած տաճարին յատակը։ Այս գիտն մեծ կարեւորութիւն ունի Պաղեստինի բրիտանական հնախօսութեան տեսակէտով։

● Շր. 21 Յուլիս։ — Տ. Վրթանէս եւ Տ. Հայրիկ վարդապետներ մեկնեցան Անդրյորդանան, թէ՛ Ամմանի եւ թէ՛ Մաանի մէջ հոգեւոր միութեամբ եւ ամուսնական խնորքը ընտելեան համար։

— Տ. Սերովբէ Վրդ. մեկնեցաւ Հայֆա, հոգեւոր այցելութեամբ։

● Կիր. 22 Յուլիս։ — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան տաճարի մեր վերնայարկ մասունքի մէջ։

— Ս. Պատրիարքը այսօր կէսօրէ վերջ Տ. Եղիշէ Վրդ.ի, Տօրթ. Բասգալի եւ Գ. Նուրեանի հետ Յօպլէ իջաւ, վերջնական տեսակցութիւն մը կատարելու համար Տօրթ. Մարգուսի հետ՝ Ս. Սմբատ Սրբազանի առողջական վիճակին մասին։

● Բշ. 23 Յուլիս։ — Նոյն խնորքը համար յատկապէս զուժարուեցաւ Տնօրէն Ժողովը, ի խորհրդակցութիւն։ Յետ որոյ, Տ. Սմբատ Սրբազան, առաջնորդութեամբ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի, մեկնեցաւ Թէլ-Ավիվ, Տօրթ. Մարգուսի բժշկապետած հիւանդանոցը։ Ս. Պատրիարքը անձամբ կառք առաջնորդեց Ն. Սրբազանութիւնը, բոլոր միարանները եկած էին վանուց աւագ զուռը։

— Տ. Տիրան Վրդ. վերադարձաւ Հալէպէ։

● Դշ. 24 Յուլիս։ — Հեռագիր հասած լինելով եւրէկ իրիկուն թէ մեռած է քարերաք Կարապետ Միկզոնեան, իր եւ Միարանութեան փափարին վրայ՝ Ս. Պատրիարքը պարտականութիւն նկատեց այսօր մեկնել Եգիպտոս, անձամբ մասնակցելու համար Ս. Աթոռոյս մեծ երախտաւորին յուզողաւորութեան, յԱղեքսանդրիա։ Իրեն կ'ընկերանար գաւազանակիր Տ. Եղիշէ Վրդ.։ Ս. Պատրիարքը Դազայէն անցած

միջոցին տեղւոյն փոքրաթիւ զապուքը առաջնորդութեամբ Գ. Տ. Արսէնեանի կայարան փութացած էր ողջունելու Սրբազան Պատրիարք Հայրք եւ ընդունելու Ն. Սրբազանութեան հայրական օրհնութիւնը։

— Տ. Սերովբէ Վրդ. վերադարձաւ Հայֆայէն, ուր պատարագած եւ բարոզած էր, եւ նախագահած՝ զպրոցին տարեկան հանդէսին։

— Լուր առնուեցաւ թէ այսօր Թէլ-Ավիվի հիւանդանոցին մէջ գործողութիւն կատարուեք է Տ. Սմբատ Սրբազանի վրայ. վանքին կողմէ ներկայ եղած են Տ. Մեսրոպ Սրբազան, Տ. Հայկազուն վարդապետ՝ Յօպլէի տեսուչը, եւ Տօրթ. Բասգալ։ Ամէն ինչ յաջող ընթացած է։

● Դշ. 25 Յուլիս։ — Նորակերտ կենցաղամբանը զրուեցաւ հոգեւոր Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի գերեզմանին վրայ։

● Շր. 28 Յուլիս։ — Ս. Պատրիարքը վերադարձաւ Եգիպտոսէն։ Միարանութիւնը, պաշտօնէութիւնը եւ աշակերտք զինքն ընդունեցին վանուց աւագ Կոստէն, եւ թափօրով առաջնորդեցին պատրիարքաւորին մեծ դահլիճը. Ն. Ամենապատուութիւնը հոն մագլթաններ ընելով Ազգին եւ Եկեղեցւոյ բարօրութեան համար, յարգանքի խօսք մը արտասանեց բարերարին յիշատակին, զոր եւ օրհնեց «Հօգեց» արտասանելով։ — Ն. Ամենապատուութիւնը շոգեկառքէն իջած էր Լիւզ, ուր կը սպասէին Տ. Մեսրոպ Սրբազան եւ Տիրան, Սիոն եւ Հայկազուն վարդապետներ, եւ անոնց հետ նախ Յօպլէ իջնելէ եւ Տ. Սմբատ Սրբազանը հիւանդանոցին մէջ ողջունելէ յետոյ դարձած էր Երուսաղէմ։

● Կիր. 29 Յուլիս։ — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, ուր բարոզեց Տ. Սիոն Վրդ. «Օգնեա՛ անհաւատութեան խմու՛մ» բնարանին վրայ. ներկայացուց աշխարհիս անկ վիճակը եւ ատոր պատճառը ցուցուց կրօնքին ազդեցութեան եւ Աւետարանի ոգիէն հեռանալուն մէջ։ Ս. Պատարագէն վերջ կատարուեցաւ հոգեհոնգստեան պաշտօն ի յիշատակ ողբացեալ Տ. Ներսէս աւագ ընչ. Թափարձեանի։ Ս. Պատրիարքը այս առթիւ վիշաթի եւ հոգեւոր միութեամբ թեան խօսք մը արտասանեց Աթոռին։

● Բշ. 30 Յուլիս։ — Տ. Վրթանէս եւ Տ. Հայրիկ վարդապետներ վերադարձան Անդրյորդանանէ։ Բարոզած եւ սուրբ պատարագ մատուցած են Ամման եւ Բէէէյֆա. հոգեւոր պաշտօն կատարած են Մաան եւ նախագահած են Ամմանի զպրոցական հանդէսին։

● Դշ. 31 Յուլիս։ — Տնօրէն Ժողովը Լուսարարականութեան մէջ զուժարուելով, լսած է Ժողովաւորաց Դ. զատարանի սաներէն Թափարձի եւ Նուարի յօժարակամութիւնը եւ իրօք՝ ընդունելու կատարանութեան լուծը եւ Սարկաւագութեան աստիճանը։

Ն Ո Ւ Ի Ր Ա Տ Ո Ւ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Մասնագաւառներ

Շնորհակալութիւն կը յայտնենք Ազն. Տիար Տօրթ. Հրանց Համամեանի, որ հանեցաւ Ս. Աթոռոյս Մասնագաւառներէ նուրից հանգուցեալ բանաւէ Տ. Սալիսաւ. Վրդ. Պարսեանի Բանի մը յաւանկաւներ։

30 Յուլիս

Երուսաղէմ

Մասնագաւառնապէս

Կիրեղ Վրդ. Իսապէլեան

Տ Խ Ր Ո Ւ Ն Ի

Տ. ՆԵՐՍԷՍ ԵՍԵՆԳ՝ ՔԱՀԱՆԵՑ ԹԱՎՈՒԲԱՆԵԱՆ

Մուկ խոսովք մը պատեց յանկարծ սիրտերնիս Յուլիս 4 ի Դէ. օրը, երբ Հալէպէն ուղղակի հոս տրուած հեռագրայն մը զուգեց թէ մեր վաղածանօթ սիրելին, պատուական Տ. Ներսէսը, ծանրապէս վիրաւորուած է իրր հոգիի մը դնդակէն: Իր արեան և հոգւոյն միանգամայն ծնունդ հոգեշնորհ զաւակը՝ Հ. Տիրան նոյն օրն իսկ ճամբայ հանեցինք անմիջապէս, առանց բոլորովին հաղորդելու իրեն՝ ամբողջ իրողութիւնը: Յաջորդ օրուան իրիկնադէմին իրմէ ստացուած գուժկան հեռագիրը թէ «հայրիկը անդարձ մեկնած է աշխարհէն» ի խոր խոցեց ամէնքս: Սրն ի բուն և զիշերախառն սուրալէ վերջ, հասեր էր զաւակը հօրը մնարին մօտ, իր արցունքովն ու համբոյրներովը փակելու համար միայն անոր աչքերը, հագիւ անխօս ժպտի մը սփոփանքը քաղելով անոնց արդէն մեռած նայուածքէն: — Տիրեցանք ամէնքս՝ ո՛չ միայն սիրելիի մը սգակից եղած լինելու պարտականութեամբ, այլ որովհետեւ անոր մէջ ճանչցած էինք շատոնց և միշտ՝ լուրջ, քաջ, առաքինի եւ ճշմարտապէս քրիստոնեայ հոգիի մը բարեմասնութիւնները: Այնթապի հայուքիւնը, Հալէպի ազգային կրօնական կեանքը, և Հայ եկեղեցւոյն գլխովին՝ անդարմանելի կորուստ մը կ'առնենային առնոր արիւնջուայ դադապին առջեւ: Արմաշու Դպրեմանքէն սկսեալ — ուր գացեր էր իրր զատուածանող աշակերտակցելու 1902-1904՝ Պարգի, Շաւարշ, Պսակ, Շահէ վարդապետներուն, Դուբեան Սրբազանի վոխ-վանահայրութեան եւ Թորգոմ վարդապետի տեսչութեան շրջանին — ուշագրաւ եղած էր իր ամուր և անշեղ նկարագրովը և մաքուր կենցաղովը: Դարձին Այնթապ, անմիջապէս ընտանեկան կեանք կազմելով, և յետոյ քահանայական աստիճան ստանալով Սիւի մէջ Տ. Սահակ կաթողիկոսէ, ցոյց տուած էր իսկոյն թէ ոչ ոք խաբուած չէր իր մասին տածուած յոյսերուն մէջ: Իրր բարեխրատ քահանայ, իրր խաղաղարար պաշտօնեայ, իրր իմաստուն ժողովական, իրր խոհուն քարոզիչ՝ ամէնքը յարգած և սիրած էին զինքը: Ամէն բանէ առաջ, ազնիւ և քրիստոնեայ մարդն էր ան. ու այդ էր որ իրական արժէքի մը կը վերածէր իր մէջ հոգեւորականն ու պաշտօնատարը: Պատերազմի և տարագրութեան սև օրերուն, ժողովուրդը միթիւմակու և ուրացուած հարկադրեալին դէմ իր կարգակիցները իրենց կոչումին բարձրութեան վրայ պահելու համար սպառած իր ջանքերը պիտի մնան պատմական: Յետոյ, պատերազմէն վերջը, Այնթապի ինքնապաշտպանութեան միջոցին, նոր Ղևոնդ երէցն էր ան, պատնէշին վրայ միշտ անքուն, որ խօսքով ու անձին օրինակով սիրտ և հոգի տուած էր օրուան տաղնապին և վաղուան անդոհին միջև տարուբերուող իր ժողովուրդին: Նոյն այդ դերն էր որ կատարած էր ան յետոյ Հալէպի Հայութեան կրօնական և ազգային կեանքին մէջ, ժամանակին ու պայմաններուն պատշաճեցուած կերպով, իրր երեսփոխան, կրօնական, աստեապետ, կիրակնօրեայի կաղմակերպիչ և իրր հայր հասարակաց, մինչև անիծեալ այն օրը, երբ յիմարութեան մաղձին մէջ թխտուած չնչնի պատճառ մը՝ պայթած էր յանկարծ իր վրայ, վերջ տալու համար թանկագին կեանքի մը: — Իր աստեապետած կրօնականը ամուսնալուծներ էր ամուր մը. կինը արտօնուեր էր վերամուսնութեան. իսկ այրը երկու տարի յետոյ միայն պիտի ունենար այդ իրաւունքը. անչափահաս զաւակը ըստ օրինի մնացած էր կնոջ մօտ: Այլը անդադար կը պահանջէր զայն կրօնականէն: Զուր անցեր էին ամէն յորդոր ու ճիգ՝ յորդորելու համար այրը, թէ եկեղեցական եւ քաղաքային օրէնքին պահանջն էր այդ: Այլ ու կնոջ երկարամիտ վէճերուն մէջ խաւարեր էր անոր հոգիին լոյսը, ու անօրէն չէր կրցեր տեսնել թէ ի՞նչ բարի կեանքի մը վրայ կը թափէր իր պիղծ մատենութեան ժայթած մաշուան կրակը: — Բայց հոգ չի վերջանար տարապարս զոհին զժբախտութիւնը: Ի՞նչ բոխ արդարեւ այն քար անտարբերութեան, որով մարդիկ ճամբայ բացեր էին միայն որ անցնի անիկա իրենց մէջէն, երբ մահացու հարուածն ընդունելէ վերջ՝ շուարած՝ փողոց նետուեր էր անիկա ի խնդիր բժշկի. և յետոյ, ո՛վ հեղուկութիւն ճակատագրին, ի՞նչպէս մեկնել բիրտ մերժումը ուրիշի մը — հայո՞ւ արդեօք — որ չէր ուղած իր զատարկ կառքին մէջ ընդունել արիւնջուայ քահանան, երբ թախանձալից հայցեր էր ան իրմէ՝ մինչև հիւանդանոց տանիլ զինքը: Միտքի՞ թէ սիրտի ինկամութիւն... Միակ օրտապնդիչ պարագան, որ պիտի կրնար հանդուցեալին սղաւոր ընտանիքին սիրտերուն վրայ հեղու ճշմարիտ միթիւմութեան ցողը, վեհ. Բարդէն Ս. կաթողիկոսի՝ բարի հօլուի Ձի ժամու և ի տաւրածամու՝ փութկոտութեամբ վազքն էր ի դերեզման իր սիրելւոյն՝ լալու իր անձկաւոյն վրայ, և իր լացովը հանդարտեցնելու համար արցունքն ու կոծը անոր ընտանիքին եւ հօտին, եւ այն

անօրինականներ՝ որով ամփոփել տուներ էր անոր մարմինը տարիներէ ի վեր իր հովուած և սփռ-
փած ժողովուրդին խորանին հովանիին տակ, զիրեն ի գիրս սրբոց»:

Միւրելիդ իմ Տ. Ներսէս, քահանայ ճշմարիտ՝ Աստուծոյ բարձրելոյ, աղբիւցար քաջութեամբ,
հովուեցիր խաղաղութեամբ, գործեցիր իմաստութեամբ, հանգի՛ր այժմ ի սրբութեան, արցո՛ւնք
ու խո՛ւնէկ հոգաղոյտիդ, օրհնութի՛ւն անուանդ ու յիշատակիդ:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԵԼԳՈՆԵԱՆ

Անոր մահը չէր որ հանդիսաւորեց եղիպտոսի Հայութիւնը՝ Յուլիոս 25ի Գլ. ի ետինքին, Աղեք-
սանդրիոյ եկեղեցիին մէջ, այլ անմահութիւնը:

Երբ մարդիկ — իրե՞նց թէ իրենցմէ բարերարութեամբ իրաւունք՝ դորձ է ճշդել — կը հաս-
նին պայմաններու այն դաստառութիւն, ուր ելած հասած էր մերձ իննսունամեայ այս ծերունին,
անոնց դադաղները ա՛յլ սուգ ու սոսկում չէ բնաւ որ կը բերին իրենց հետ, մահը այլեւս անոնց
համար կ'ըլլայ տոմսակը լոկ՝ զոր պէտք է ունենալ անպատճառ, բաց զանելու համար մեծ փառ-
քին գոռոր:

Մարմինի պարտքին այդ վերջին տուրքն էր որ վճարեց կարապետ Մեղգոնեան ու մտաւ յա-
ւիտեական խաղաղութեան ներս:

Հիմա՞կ որ այլեւս մեր մէջ չունինք զինքը, բնազդօրէն և անդիմադրելի մղումով մըն է սա-
կայն որ մեր միտքը կ'անդրադառնայ կեանքին՝ զոր աղբիւցաւ անիկա մեր մէջ, ու, ինչպէս ա-
պագան պիտի ըսէ անշուշտ աւելի տիրաբար, մեզի համար:

Իրբ միտք՝ անուս և անգրագէտ, որ չէր կրցեր սորվիլ մայրենի լեզուն անգամ, իբրեւ բարք՝
բիրտ և յաճախ դժնեայ նոյն խկ. իբրեւ խելք՝ թիւի և խնայողութեանց ճիշդութեւ մէջ թրծուած
փորձառութիւն լոկ, իբրեւ հաւատաւոր՝ ներքին հրայրքներու ջերմութեամբը դեռ մինչև վերջերը
գէթ անծանօթ մնացած. խկ իբրեւ առողջութիւն՝ ճղճիմ կուրծք մը, որ քառասուն տարի արին
թքաւ շարունակ, վերջապէս իր կեանքն իրուն հասարակ գիծերու վրայ աղբած և ինքզինքը
պղտիկ կէտերու վրայ արժեցուցած այս մարդը ինչպէ՞ս յանկարծ կրցաւ իր անունը հանել այն-
պիսի բարձրութեան մը վրայ, ուր քիչեր, մեր մէջ, կրցեր էին ելնել ցարդ, իբրեւ ազգասէր նուիր-
ատու, և, զինքնք բո՛ւն բառը, իբրեւ մեծ բարերար:

Իր մահէն մինչև յուզարկաւորութեան օրը, հարցական այս խոկումն է որ հովուեցաւ զինք
մօտէն և հեռուէն ծանչցած բոլոր եղիպտահայերուն սրտին մէջ, կարելի է ըսել անխառն՝ թէ
այդ հարցումն է որ քիչ մը պիտի դրաղեցնէ միտքերը ամէն տեղ ուր որ վաղը իմացուի իր մահ-
ուան գոյժը և ազգին ըրած բարերարութեանց ցանկը: Անոնք որ քիչ մը շատ արժէք կուտան վեր-
լուծական դատումներու մեթոտին՝ նորէն պիտի դառնան այն մտածումներուն, զորս ունեցած
էին, բարերարութեան լուրը հրապարակ իջած օրէն մինչև անոր գործին իրաւարանօրէն և վերջ-
նապէս հաստատուած բողբէն:

Ու ամենէն առաջ իր գլուխը պիտի վեր ցցէ հետոյ այն կարծիքը՝ թէ Մեղգոնեան ըրաւ այդ
տրււնութիւնը, պարզապէս զրկելու համար իր ժառանգորդները կամ մերձաւոր ազգականները, ու-
րոնց հետ խոտով պահած էր զինքը միշտ իր դժնեայ բարքը: Յետոյ, պիտի չքաշուին դուշէ ոմանք
ըսել տակաւին թէ անիկա իր այդ գործին մէջ կրաւորական ենթակայութիւն մը մնացած էր
միշտ. ըրած էր ինչ որ ուրիշներն ըսած կամ թելադրած էին միշտ իրեն, այս ու այն կերպով
ազգելով իր կամքին վրայ. վերջապէս, պիտի ըսուի ինչ որ ըսուած է յաճախ սոյն բարեգործու-
թեանց ամբիւ, որոնք իրենց բնութեամբն իսկ անընդունակ են լուսնութեան մէջ կամ ի ծածուկ
կատարուելու, և լոկ փառասիրութեան պիտի վերադրեն գործն ամբողջ:

Իսկնք անմիջապէս թէ նա որ կը գրէ այս տողերը, իբրեւ մօտէն ծանօթ Մեղգոնեանին ան-
ձին, և տեղեակ՝ իրադարձութիւններուն, որոնց մէջէն անցաւ իր գործը, վերջին կերպին յանգել է
առաջ, ինքզինքն ի վիճակի կը կարծէ իրենց իսկական արժէքին վերածելու համար այդ կարծիք-
ները:

չէր առաջինէն. իր խոստումը ու ղեկը բարձր չէր հանդուրժեր քնաւ մտկերն այլին զգայութիւններով զբաղելու և զբաղեցնելու տառապներն իր փախչելի ծախէն, ուղերձէն, երգերէն, գետնամած յարգանքի ձևերէն, ոչ միայն անոր համար խելքն ուր տառնց մէջ նոր զիմուտի մը նախերգանքը կը զգար յաճախ, ոչ միայն՝ որովհետեւ հանդիսաւոր ցուցակութիւնները հանդիսաւորապէս փոխադարձելու վայելչութիւններէն զուրկ կը նկատէր ինքզինքը, այլ որովհետեւ, իբր յոյժ գործնական միտքի տէր անձ, աւելորդ ու անպէտ կը նկատէր այդ ամէնը։ Ոչ. չարութիւն է պարզապէս՝ ըսելը թէ փառասիրութիւնն էր որ մղեց զայն այս գործին. և յետոյ, ո՞վ կրնայ կշռել մարդոց սիրտը — Մենք պիտի վարանէինք ընդունել նոյն խել՝ թէ փառասիրութեան երկրորդ և մաքրագոյն ձևն էր որ յեցուցած էր իր հոգին։ Իբրև խոհուն և գործնամիտ մարդ, զիտէր անշուշտ թէ իր անուշին ի՛նչ լոյս պիտի գար օր մը իր գործին. ու ասո՛ր համար նոյն խել, առեւտուրի և փորձառութեան տաժաններու մէջ կազմուած այս ոգին ինքզինքին չէր ներեր քնաւ մտածել նոյն խել այն կարգի վայելքներուն վրայ, որոնց գայն ու չգալը ապահով էր թէ ա՛յ կախում չունէին իր մէջ։ Մասնազէպ մը ունինք ի մտի՝ որ բաւական յառակորէն կը ցուցնէ իր տեսակետը այդ մասին։ Շուրջ եօթը տարիներ առաջ, ի դարձին կիպրոսէ, ուր այդ տարիներուն կ'երթար իր «հոգւոյ զաւակներ»ուն մօտ անցընել իր ամառը, երբ այցելեցինք օր մը իրեն. Աղեքսանդրիս, աւելի քան առաջ կազդուրուած գտնելով զինքը, տկարութիւնը ունեցաւ բռնու թէ ուրախ ենք շատ՝ հաստատելով թէ իր գործին փառքը (չէ՛րժք) զօրացուցած է զինքը։ Այս պարտիկ ակնարկութիւնը ամբողջ անժամը խոսողից ձերտեցին. աչք յարտասուս, զուսթը ուսերուն վրայ զոգոցնուն, ըսաւ անիկա. «այդ քառը ե՛տ առ Սրբազան Հայր, ես կ'երթամ կիպրոս ամէն տարի, իմ գործէս ոչ թէ (չէ՛րժք) այլ քննչիկ (սփոփանք) և սէստը (երջանկութիւն) միայն ընդունելու»։ Անկեղծ էր ան։ Պէտք էր տեսնել միայն, այդ ըսողին, ուխտուն անցած մարդուն սուրբ սրտմտութիւնը։ Ու հըշմարտի, երկոյս ճշմարտ էր իր խօսքը։ Երջանիկ էր ինքը, այդ էր իր փառքը։ Փառքը արձամարհողները միայն, կ'ըսէ Վոլոժնարիկ, ստուգապէս կը փառաւորուին։ անուն թէ ուրախ կը փախչին փառքէն, բայց փառքը կը գտնէ զիրենք անմիջապէս։ Առաքելութեան շուքն է փառքը, կ'ըսէ ուրիշ մը, որ անբաժան է միշտ անկէ, բայց աղնիւ փառքը, սիրտին մէջ երանութեան փոխուած այդ մարդը զգացումը, որ ծնունդն է միայն և ո՛չ թէ ծնողը առաքելութեան. «Մեր փառքն ու պարծանքը մեր խղճին վկայութիւնը միայն պէտք է ըլլայ» (Բ. Կարնի. Ա. 12)։

Մըզող հոգիի միայն գործ է փոքրութիւններ փնտռել միշտ մեծութիւններու մէջ։ Կլմինտարի, աղիւսի կտորներով և աւաղախիճներով կառուցուած տունները կը փլչին երկու տեղատարափէ վերջ. մեծ և սրբատաշ բարերով կանգնուած չէնքերը զարեբուն կը նային։ Միջգոնեանի գործը իրերայնջորդ սերունդներուն վկայութիւնը պիտի ունենայ հեղուհետէ իր մեծութեանը մասին։ Եթէ անոր վրայ կան արդարեւ քանի մը տկարութիւններ, ատենց յանցանքը ո՛չ թէ իրն է՝ այլ անոնց որ անոր խորհրդատու եղած լինելու խրթնութեամբ կ'ուռչին ամէն օր։ Իրատեւ իմաստութիւնը պիտի սրբագրէ հետզհետէ այդ տկարութիւնները։ Այդ գործը մեծ պիտի մնայ միշտ և հաստատուն, որովհետեւ զայն ներշնչող միակ ոգին՝ բարութեամբ միայն և ազգին միայն տալու զգացումը եղաւ սկիզբէն։ Եթէ այդ զգացումը գործին ծագումին մէջ խել պարտուած ըլլար ուրիշ միտմտութեամբ, պիտի չտակար ըստ ինքեան ծանր ան՝ զփառութիւններուն, գործին հոգը Ա. Հանրապետութիւնն է՝ Վ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան, անկէ՝ պահ մը՝ Ամերիկեան պօստին, ապա երուսաղէմի Պատրիարքութեան և, ի վերջոյ, Բարգրծականին յանձնելու առթիւ յառաջ եկած իրադարձութիւններուն, որոնք քիչ չմըկեցին բարեբարին միտքն ու սիրտը, առանց սակայն օ՛ր մը չեղեցնելու իր դիտաւորութիւնը՝ մէկին կամ միւսին միջոցաւ եղած պարագային ալ՝ միշտ ու միայն ազգին տալու իր առաջադրութիւնէն։

Առաջին գիծը՝ այս տըւելութեան գործին մէջ անոր ի հանգէս բերած նկարագրին՝ այդ է. ազգին տալու անբռնադատ այլ բուռն ուխտը։ Երկրորդը՝ անադմուկ խնայարհութեան այն ոգին է, զոր երևան բերաւ անիկա առաջին վայրկեանէն մինչև վերջինը, իրեն համար խղճի պարտականութիւն նկատած այդ գործին կատարման միջոցին։ Իր մարդիկ ունեցածը, «գոյլը չափ զկեանիւր», ազգին գոյութեան գանձանակին մէջ ձգելով Աստուծոյ ընծայած այս մեծութիւնը մեկի համար չի տարբերիր քնաւ Աւետարանի այլրիւնէն, որ իր ունեցած և չունեցած երկու նաքարակալտը Տիրոջ նուիրաբերեր էր Յիսուսի ակնարկին առջև։ Այդ կնիշ պարտութիւնը կամ տուածին քաշը չէր չէր որ անոր զէմը լուսապսակեց քրիստոնէական բարոյականին մէջ, այլ ոգին։ Ո՛չ թէ առեւթը կամ տուողը, այլ տըւելութեան շարժառիթն ու եղանակն են որ կը բարձրացնեն տրուածին արժէքն ու նշանակութիւնը։ Այլրիւն լուծման և հարուստին յիսուն բիւր ոսկիներուն զէզը հաւասար են Աստուծոյ առջև։ Միջգոնեան մինչև իր վերջին շունչը լրիւ վայելից այն երջանկութիւնը, զոր Տէրը վկայեց թէ ունի այրին, որովհետեւ կըցաւ իր տուածին մէջ զնեւ «գոյլը չափ զկեանիւր»։ մինչև իր մահը՝ ապրեցաւ անիկա կամաւոր աղքատ, իր գործէն բոլորած բարեքէն ընդունելով ցլերի իր կենսապահիկ հացն ու հանգիստը։

Աստուծոյ արքայութեան առջև այդ «փոքրիկ»ը մեծ եղաւ ու մեծ պիտի մնայ ընդ միշտ ազգին պատմութեան մէջ։ Մեծութեան գաղտնիքը անպատճառ գիտութեամբ, զարգացմամբ կամ դաստիարակութեամբ չէ որ կը բացատրուի. եթէ այդպէս լինէր, կրթուած և զարգացեալ մարդոց երամին մէջ երբեք պիտի չգտնուէին չարեր և ոճրագործ անձինք։ Մեծ մարդոց հոգիին բա-

ցատրութիւնը պէտք է որոնել յաճախ հոգիին մէջ այն ժողովուրդին, որուն զաւակներն են անոնք։ Ազգին նկարագրին մէջ ծածկուած բարացուցական շօշուփներն են որ, անակնկալ կերպով կը յայտնուին երբեմն, ոսկի զանակներու պէս, իր այս կամ այն որդւոյն բարոյականին մէջ, անոր նպատաւարութեամբ մէկ վայրկեանին։ Բարեպաշտ մայրիկէ՞ մը, որոնցմով այնքան հարուստ եղած են կեանքիւն հայ բնականութիւնը, թէ ազգաւէր վարժապետէ մը, որոնց թիւը ցանցաւ չէր եղած գաւառի հին հայ դպրատուններուն մէջ, ստացած էր կայծ մը՝ հայութեան հոգիին դարաւոր անունդն ու ճարակը եղած պահպանողականութեան ու սիրոյ մեծ բոցէն։ Այդ կայծը, նեղոսի բերքի հովիտին մէջ, ուր նոյն այն ոգին Գալուստեաններու, Եռասուֆներու, Նուարներու, Եզրայեաններու ընտիր հոյժ մը հասցուցեր է հայրենիքին եւ ազգին սիրովն ու մտածումով տոգորուն, այդ կայծը, անունը չունէին բռնկած, կրակ առաւ որ մը, ազգին համատարած դժբախտութեան մէկ թուականին, որպէսզի մարդիկ կարենան հասկնալ թէ Աստուած իսպառ չէ լքած այս ժողովուրդը։

Համոզուած ենք ի սրտէ, թէ Մելգոնեան իր ազգին ծոցածին ծնունդը, անոր հոգիին ամեն նէն հարազատ ներկայացուցիչներէն մին եղաւ մեր մէջ։ Եւ ատոր մէջ է նոյն խի իր մեծութեան գաղտնիքը։

Նորահայրի աղօթքին մէջ ակնարկուած հոգիներէն է անիկա, որոնք այս աշխարհէն մեկնելէ առաջ իրենց ձեռքովը կը լուան կը մաքրեն ինքզինքնին, երջանիկ մահականացու, որ ինքնին կերակուց իր ամանութիւնը։

Ազգովին խոնարհիլ պարտինք իր անուան ե յիշատակին առջև։

ՅՈՎԱԿԻՄ ԳԷՐՄԱՆԵԱՆ

Իրական եւ անգնահատելի կորուստ մըն էր Հելուստասայ Ռոսնակին մահը, ոչ միայն կրօնաշունչ եւ բարոյացուցիչ գրականութեան համար, զոր իր բոլոր երեսներուն վրայ հմայիչ զարմաց ան՝ մարտի սրտի մէջ միշտ թափխուած իր գրիչովը, այլ նաեւ հայ իրականութեան այսինքն հայ կեանքին համար։ Ճշմարտապէս բարի հոգի մը մարմնացումը եղաւ ան, ուր որ ապրեցաւ, աւելի ճիշդ՝ ուր որ պատկանէ հոգը եւ առողջութեան հարկը տարաւ զինքը։ Լողանի իր բոյնին մէջ, Ալկիանց ձիւնագագաթ սարերուն դէմ յանդիման եւ Լիմանի խաղաղիկ ափերուն վրայ, դրացնութեանը մէջ՝ Քրաֆիլ-Պեռարի անապատ սիրովն ու երկայնմտութեամբը զեռ միշտ երէկ տեսած Զաւիթերահայ որբանոցին, որուն մտածումը իր մեծագոյն սրտմաշութեանը մին եղաւ, իր պատուական կողակցին հետ՝ Ակիդաս-Պրիսկիդան եղած էր ան այդ պղտիկ գաղտնիքին մէջ։ Ճանչնալ պէտք էր զինքը իր ընտանեկան այդ յարկին տակ մանաւանդ, իր մատենագրական ու գրասեղանին մէջտեղ, իր հաւատքին ամենօրեայ հրայրներուն եւ սիրոյն ականակիտ ամբօթութեանը մէջ, հասկնալու համար թէ կրօնքին զգացումը ի՞նչպէս բարոյականի կը փոխուի մարդուն կեանքին եւ նոյն խի գրականութեանը մէջ։ — Ես էրմ հանգիստ իր հոգւոյն։

Proprietor — His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor — Father Karekine Bulbulian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.